

Abbâsî Şiirinde Kur’ân’ın Mecaz ve Kinaye Sanatlarına Etkisi: el-Buhturî Örneği

The Influence of the Quran on Metaphor and Metonymy in Abbasid Poetry: The Case of al-Buhturî

Hüseyin DURSUN ¹ 0000-0003-3125-791X

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, hdursun769@gmail.com.

Özet: Bu çalışma, Abbâsî döneminin önde gelen şairlerinden Buhturî'nin şiirlerinde Kur’ân-ı Kerim’in mecâz ve kinâye sanatlarıyla olan etkileşimini disiplinlerarası bir yaklaşımla incelemeyi hedeflemektedir. Kur’ân’ın sadece dinî bir metin değil, aynı zamanda Arap dilinin belâgat ve estetik zirvesini temsil etmesi, klasik şiirdeki yansımalarının sistematik analizini akademik bir gereklilik haline getirmiştir. Bu bağlamda araştırma, Buhturî'nin seçilmiş şiirlerinde Kur’ânî sanatların nasıl işlevselleştirildiğini, anlam katmanlarını zenginleştirmedeki rolünü ve edebî üsluba kattığı derinliği ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, nitel araştırma paradigmasına dayalı olarak edebî tahlil, söylem analizi ve göstergebilimsel yöntemler gibi modern dilbilim teknikleriyle klasik Arap belâgat teorilerini bütünleştirmektedir. Şiir metinleri, Kur’ân’daki mecâz ve kinâye örnekleriyle karşılaştırmalı okumaya tabi tutulmaktadır. Yöntemsel titizlik, hem tarihsel bağlamın dikkate alınması hem de dilsel göstergelerin yapısal ve anlamsal çözümlemesiyle sağlanmıştır. İncelenen şiirlerde, Kur’ân’ın mecâzî ifadelerinin (örneğin *istiâre* ve *meccâz-ı mürsel*) el-Buhturî'nin tasvirlerinde tematik yoğunluk oluşturduğu; kinâyenin ise şairin toplumsal eleştirilerinde üstü kapalı anlatım aracı olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir. Özellikle kasidelerindeki tabiat betimlemeleri, Kur’ân’daki kozmolojik mecazlarla paralellik göstermekte, bu da şairin kutsal metinle estetik diyalogunu kanıtlamaktadır. Çalışma, literatürdeki genel “Kur’ân ve şiir” ilişkisi tartışmalarından farklı olarak, sanatlar düzeyinde mikro bir okuma sunarak, Dini metinlerin edebî dönüşüm mekanizmalarını somutlaştırmaktadır. Dilbilimsel: Kur’ân’ın şiir diline etkisi, sadece lafzî alıntılarla sınırlı olmayıp retorik stratejilerin yeniden üretiminde de belirleyicidir. Edebî: Klasik belâgat ile modern dilbilim yöntemlerinin uyumu, Arap şiir çözümlemelerinde yeni bir model önermektedir. Disiplinlerarası: İslâmî ilimler, karşılaştırmalı edebiyat ve hermeneutik arasında köprü kuran bu analiz, kutsal metinlerin seküler sanata nasıl ilham verdiğine dair metodolojik bir örnek teşkil etmektedir. el-Buhturî özelinde yapılan bu inceleme, Kur’ân’ın Arap şiirindeki estetik ve zihinsel dönüştürücü gücünü kanıtlamakla kalmaz, aynı zamanda İslâm kültür tarihinde dil-sanat-din üçgenindeki ilişkilere dair derinlikli bir perspektif sunar.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Abbâsî Şiiri, Kur’ân’ın Edebî Etkileri, Mecaz ve Kinaye, el-Buhturî

Abstract: This study aims to examine the interaction between the Qur'an's metaphor (*majâz*) and allusion (*kinâya*) arts in the poetry of Buhturî, one of the prominent poets of the Abbasid era, utilizing an interdisciplinary approach. The Qur'an is not merely a religious text but also represents the pinnacle of Arabic eloquence and aesthetics, making a systematic analysis of its reflections in classical poetry an academic necessity. Accordingly, this research aims to demonstrate how Qur'anic rhetorical devices are instrumentalised in al-Buhturî's selected poems, their role in enriching layers of meaning, and the depth added to literary. The study adopts a qualitative research paradigm, integrating modern linguistic techniques—such as literary analysis, discourse analysis, and semiotic methods—with classical Arabic rhetorical theories. The poetic texts are subjected to a comparative reading alongside Qur'anic examples of *majâz* and *kinâya*. Methodological rigor has been achieved by taking into account both the historical context, structural and -semantic analysis of linguistic indicators. Findings reveal that Qur'anic metaphorical expressions (e.g., *isti'âra* [metaphor] and *majâz mursal* [metonymy]) create thematic density in al-Buhturî's imagery, while *kinâya* functions as an implicit rhetorical tool in his social critiques. Notably, the descriptions of nature in his nodes parallel the cosmological metaphors in the Qur'an, evidencing the poet's aesthetic dialogue with the sacred text. Unlike broader discussions on relationship between the "Qur'an and poetry" in literature, this study offers a micro-level analysis of specific rhetorical devices, concretizing the mechanisms of literary transformation in religious text. Linguistic: The Qur'an's influence on poetic language extends beyond lexical borrowing to shape rhetorical strategies in poetic discourse. Literary: The harmonization of classical rhetoric and modern linguistics proposes a new model for Arabic poetic analysis. Interdisciplinary: Bridging Islamic studies, comparative literature, and hermeneutics, this analysis provides a methodological framework for examining sacred texts' inspiration in secular art. Through this focused examination of al-Buhturî's work, the study not only affirms the Qur'an's transformative power in Arabic poetry but also offers profound insights into the interplay

of language, art, and religion in Islamic cultural history.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Abbasid Poetry, Quranic Literary Influence, Metaphor and Metonymy, al-Buhturî

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği andan itibaren yalnızca dinî bir metin olarak değil, aynı zamanda edebî bir şaheser olarak da kabul görmüştür. Özellikle belagat sanatları açısından benzersiz bir dilsel yapıya sahip olan bu metin, Arap dili ve edebiyatı üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu etki, sadece Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemle sınırlı kalmamış, sonraki yüzyıllarda da Arap edebiyatının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Abbasî dönemi, İslâm medeniyetinin zirvesi olarak kabul edilirken, bu çağda yetişen şairler, Kur'ân'ın dilsel ve edebî üslubunu eserlerine ustalıkla yansıtmışlardır.

Abbasî döneminin önde gelen şairlerinden Buhturî'nin şiirlerinde Kur'ân'ın mecaz ve kinaye sanatlarının etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Buhturî, hem medih hem de tabiat tasvirlerinde Kur'ânî referansları kullanmadaki maharetiyle dikkat çeken bir şairdir. Bu bağlamda, çalışmanın temel amacı, onun şiirlerinde mecaz ve kinaye sanatlarının nasıl işlendiğini, bu sanatların şiirdeki işlevini ve anlam derinliğini ortaya koymaktır.

Literatürde, Kur'ân'ın edebî etkileri üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla genel bir perspektifle ele alınmış, belirli bir sanat veya şair özelinde analizler sınırlı kalmıştır. Bu çalışma, bu eksikliği gidermeyi hedeflemekte ve Kur'ân'ın edebî etkilerini somut örnekler üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, klasik belagat teorileri ile modern dilbilimsel yöntemleri bir araya getirerek disiplinler arası bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın özgün değeri, Kur'ân'ın mecaz ve kinaye sanatlarının belirli bir şair üzerinden sistematik bir şekilde incelenmesi ve bu alanda literatüre katkı sağlamasıdır.

Buhturî'nin şiirlerinde Kur'ân'ın mecaz ve kinaye sanatlarının etkilerini incelemekle sınırlıdır. Özellikle, onun medih ve tabiat tasvirlerinde Kur'ânî referansların nasıl kullanıldığı analiz edilmekte, bu analizler aracılığıyla hem Kur'ân'ın edebî etkileri somutlaştırılmakta hem de Buhturî'nin şiir sanatına dair yeni bir bakış açısı sunulmaktadır.

1. Kur'ân'ın Arap Dilindeki Yeri

"Kur'ân-ı Kerîm, Arap dilinin en yüce örneği olarak kabul edilir. Allah Teâlâ, kitabını en fasih dille indirmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*"¹ Ayrıca, "*Onu, apaçık Arapça bir dille, senin kalbine Rûhu'l-Emîn (Cebrâil) indirdi.*"² "*Bu, eğriye çeken bir tarafı olmayan Arapça bir Kur'ân'dır. Umulur ki sakınırlar.*"³ Ayetleriyle Kur'ân'ın Arap dilindeki mükemmelliğine işaret etmiştir."

2. Arap Dilinin Kökeni ve Önemi

Arap dilinin kökeni, insanlık tarihinin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Modern araştırmalar, Arapçanın en eski ve köklü dillerden biri olduğunu ortaya koymaktadır.⁴ Ayrıca, Hz. Âdem'e öğretilen dilin Arapça olduğu ve cennet ehlinin de bu dili konuşacağına dair rivayetler mevcuttur. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Arapları üç şey için sevin: Ben Arap'ım, Kur'ân Arapçadır ve cennet ehlinin*

¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ez-Zuhruf 43/3.

² eş-Şuarâ 26/195.

³ ez-Zümer 39/28.

⁴ Versteegh, Kees. *The Arabic Language*. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001), 17.

dili Arapçadır."⁵

2.1. es-Sâhib b. Abbâd'ın (ö. 385/995) Görüşleri

Bu bağlamda, Arap dilinin önemi ve Kur'an'ın bu dil üzerindeki etkisi, İslâm âlimleri tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Örneğin, meşhur dil bilgini es-Sâhib b. Abbâd, *Fıkhü'l-Luga ve Sırrü'l-Arabiyye* adlı eserinde şöyle der: "Allah'ı seven, Peygamber'ini (s.a.v.) sever; Peygamber'i seven, Arapları sever; Arapları seven, Arap dilini sever. Arap dilini seven, onunla ilgilenir, onu öğrenir ve ona önem verir..."⁶

2.2. Kur'an'ın Arap Dilini Koruması

Kur'an-ı Kerîm, Arap dilini koruyan bir kale gibi, her türlü dış etkiye ve komploya karşı direnç göstermiştir. Allah Teâlâ, "Eğer kulumuza indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydi onun benzeri bir sûre getirin..."⁷ ayetleriyle, Kur'an'ın benzersizliğini ortaya koymuştur."

2.2.1. Mustafa Sâdık er-Râfî'nin (ö.1881-1937) Görüşleri

Ünlü dil bilgini Mustafa Sâdık er-Râfî, bu durumu şöyle ifade eder: "Kur'an, Arap dilini en saf haliyle kullanmış ve onu eşsiz bir güzelliğe ulaştırmıştır. Kur'an'ın üslubu, tıpkı gökyüzündeki ışık gibi, bütünlük arz eder..."⁸

2.2.2. Ernest Renan'ın (ö. 2 Ekim 1892) Arap Dili Üzerine Görüşleri

Fransız filozof, oryantalist ve filolog olan Ernest Renan (1823–1892), Arap dili ve İslam uygarlığı üzerine yaptığı çalışmalarla Batı dünyasında önemli bir etki bırakmıştır. Renan, özellikle Arapçanın yapısı, zenginliği ve tarihi yayılımı konularında dikkat çekici tespitlerde bulunmuştur.

Renan Arapçanın insanlık tarihinde olağanüstü bir yayılma gösterdiğini belirtmiş ve bu dili "mükemmeliyet derecesinde işlenmiş" bir sistem olarak tanımlamıştır. Ona göre: "Arap dilinin yayılması, insanlık tarihinin en şaşırtıcı olaylarından biridir. Bu dil, yalnızca birkaç yüzyıl içinde üç kıtaya egemen olmuş ve birçok halkın düşünce dünyasını derinden etkilemiştir."⁹ Renan, Arapçanın özellikle kelime türetme gücüne ve kök sistemine hayranlık duymuştur. Ünlü eserlerinden biri olan *Histoire Générale et Système Comparé des Langues Sémitiques* (Semitik Dillerin Genel Tarihi ve Karşılaştırmalı Sistemi) adlı çalışmasında, Arapçanın, Sami dilleri içerisinde "en gelişmiş gramer yapısına sahip" dil olduğunu savunur.¹⁰

Ancak Renan, yalnızca övgüde bulunmaz; Arapçanın durağanlaştığını ve modern bilim dili olmada zorluklar yaşadığını da ileri sürmüştür. Bu noktada, onun oryantalist perspektifi eleştirilmiş, Arapçanın zamanla gelişemeyeceği yönündeki çıkarımları birçok çağdaş dilbilimci tarafından tartışmalı bulunmuştur.¹¹

2.2.3. George Sarton'un (ö. 1956) Görüşleri

George Sarton (1884–1956) modern bilim tarihçiliğinin kurucularından biri olarak kabul edilir. İslam medeniyetinin bilim tarihine katkılarını vurguladığı çalışmalarıyla tanınır. Özellikle *Introduction to the*

⁵ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. *Mecmau'z-Zevâid*. (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, tsz),10/52 *Hâkim, el-mustedrak*, C. 4, Hadis no: 87; *Ma'rifetu Ulûm el-Hadis*, 161-162; *el-Ukayli Duafâ*, 327; *et-Taberânî el-Kebir*, 3/122/1, *el-Evsat*; *el-Beyhakî, Şuabu'l-İmân*, 3/34; *Feyzu'l-Kadîr*, 1:178 Hadis no: 225)

⁶ Sâhib b. Abbâd, *Fıkhü'l-Luga ve Sırrü'l-Arabiyye*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1985), 45.

⁷ el-Bakara 2/23-24.

⁸ Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ'câzu'l-Kur'an ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 78.

⁹ Ernest Renan, *De la part des peuples sémitiques dans l'histoire de la civilisation*, Paris: Michel Lévy Frères, 1862, 14.

¹⁰ Ernest Renan, *Histoire Générale et Système Comparé des Langues Sémitiques*, Paris: Imprimerie Nationale, 1855, 65–80.

¹¹ Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, 142–145.

History of Science adlı üç ciltlik dev eserinde, Arapça'nın bilim dili hâline gelmesini, Kur'an'ın dilsel etkileriyle birlikte ele alır. Sarton, İslâm ilim geleneğinin temelinde Kur'an'ın hem zihni uyarıcı hem de dilsel yapıyı teşvik edici gücünün bulunduğunu belirtir. Ona göre: “Kur'an, Arap dili üzerinde yalnızca dini değil aynı zamanda entelektüel ve filolojik bir devrim gerçekleştirmiştir. Bu kutsal metin, dili sadeleştirmiş, sistematize etmiş ve bilimsel ifadeye uygun hâle getirmiştir.”¹²

Sarton, özellikle Abbâsî dönemindeki bilimsel yükselişi değerlendirirken, Arapçanın o dönem Batı Avrupa'ya kıyasla en gelişmiş bilim dili hâline geldiğini ve bu sürecin arka planında Kur'an'ın dilsel etkisinin bulunduğunu vurgular. Ona göre Kur'an-ı Kerîm, Arap gramerinin sistematik bir yapıya kavuşmasında ve kelimelerin anlam haritalarının belirginleşmesinde kurucu bir otorite olarak etkili olmuştur.¹³ Ayrıca Sarton, İslâm medeniyetinin bilimsel başarılarını anlatırken, bu başarıların Arap dilindeki ifade kabiliyeti ve soyut düşüncüyü destekleyen yapıyla doğrudan bağlantılı olduğunu söyler: “Arapça, Kur'an sayesinde öyle bir yüksekliğe ulaştı ki, felsefe, matematik, tıp ve astronomi gibi tüm disiplinlerde fikirlerin taşıyıcısı oldu.”¹⁴

2.2.4. Ferâhî'nin (1863–1930) Görüşleri

Hint alt kıtasının önde gelen müfessirlerinden ve dil âlimlerinden biri olan el-İmâm Hamîduddîn Ferâhî (1863–1930), Kur'an'ın dil yapısı, kelime düzeni ve anlam bütünlüğü üzerine özgün fikirler geliştirmiştir. *Müfredâtü'l-Kur'an* adlı eserinde Ferâhî, Kur'an'daki her bir kelimenin bağlamsal bütünlük içinde özgün bir anlam katmanı taşıdığını; bu kelimelerin ise rastlantısal değil, semantik uyum ve nazm esasına dayalı bir yapı içinde yer aldığını ileri sürer.

Ferâhî'ye göre Kur'an'da geçen her kelime, sadece sözlük anlamıyla değil, nazmî yapısı (bütünsel örgüsü) içerisinde taşıdığı işlevle birlikte değerlendirilmelidir. Bu nedenle, sözlük çalışmaları Kur'an'a uygulanırken klasik anlamda değil, kontekst temelli olarak yeniden yapılmalıdır.¹⁵ Ona göre: “Kur'an'ın kelimeleri, aynı kökten gelen diğer Arapça kelimelerle karıştırılmaz. Kur'an'daki her kelime, kendi bağlamında yepyeni bir mana doğurur.”¹⁶ Ferâhî'ye göre, Kur'an'daki kelimelerin tekrarından çok, her bir kelimenin içerdiği anlam derinliğine dikkat edilmelidir. Ona göre, bazı kelimeler, ilgili oldukları konunun ana hatlarını özetleyen bir anlam yoğunluğuna sahiptir. Bu yaklaşım, Kur'an'daki dilsel tercihlerde tematik bütünlük ve anlam tutarlılığını ön plana çıkarır.¹⁷

Onun sözlük metodolojisi klasik *Müfredât*, *Sihâh*, *Lisanü'l-Arab* gibi eserlerden farklı olarak, sadece lafzî değil, bağlamsal-semantik temellidir. Bu yaklaşım, Arap dili çalışmaları ve Kur'an tefsiri açısından yeni bir yorum boyutu getirmiştir.¹⁸

2.2.5. Suyûtî'nin (ö. 911/1505) Görüşleri

Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* adlı eserinde, Kur'an'ın Arap dili üzerindeki etkisine ve Arapçanın üstünlüğüne dair önemli görüşler ileri sürmüştür. Ona göre:

a) **Kur'an-ı Kerîm**, Arap dilinin en yüksek seviyede kullanımını temsil eder ve bu dilin tüm

¹² George Sarton, *Introduction to the History of Science*, vol. 1, Baltimore: Carnegie Institution, 1927, 3–4.

¹³ Sarton, *Introduction to the History of Science*, 14–17.

¹⁴ George Sarton, “The Incubation of Western Culture in the Middle East,” *The Legacy of Islam*, ed. J. Schacht & C. E. Bosworth, Oxford: Oxford University Press, 1974, 9–10.

¹⁵ el-Ferâhî, *Müfredâtü'l-Kur'an*, Lahor: Dâru'l-Mûsile, tsz., 3–7.

¹⁶ el-Ferâhî, *Müfredâtü'l-Kur'an*, 9.

¹⁷ el-Ferâhî, *Müfredâtü'l-Kur'an*, 25.

¹⁸ A'zamî, M. Mustafa, *The History of the Qur'anic Text*, Leicester: UK Islamic Academy, 2003, 217.

inceliklerini, belagat ve fesahat yönlerini eksiksiz bir şekilde yansıtır.¹⁹

- b) **Arapça**, hem lafız hem de anlam bakımından başka hiçbir dilin ulaşamayacağı bir mükemmellik düzeyine Kur'ân sayesinde ulaşmıştır.
- c) Kur'ân'daki lafız ve üslup, beşerî sözlerle kıyas kabul etmeyecek derecede üstün bir belagat yapısına sahiptir ve bu yönüyle i'câzın temel dayanaklarından biridir. Bu sebeple Kur'ân, yalnızca içerik bakımından değil, dilsel form ve yapısı itibarıyla da benzersizdir.²⁰

Suyûtî ayrıca, Kur'ân'ın Arapçayı koruyarak onu bozulmaktan, yozlaşmaktan ve zayıflamaktan kurtardığını; Kur'ân'ın nazil olması sayesinde Arapçanın asırlar boyunca safiyetini ve canlılığını muhafaza ettiğini vurgulamıştır.²¹

3. Arap Dilinin Özellikleri ve Kur'ân'ın Etkisi

Daha önce de belirtildiği gibi, bir milletin dili, o milletin genel zevkini ve doğasını yansıtan bir aynadır. Coğrafyanın insanların karakteri üzerinde etkisi olduğu gibi, dil de konuşanların yaşam tarzından ve kültüründen etkilenir. Arapların büyük bir kısmı çöl hayatı yaşamış ve medeniyetle tanışanların sayısı oldukça azdır. Bu nedenle, Arap dilinde sert, kaba ve yabancı kelimeler bulunması şaşırtıcı değildir. Ancak Kureyş kabilesi, şehir hayatına daha yakın olduğu için dilinde daha yumuşak ve anlaşılır ifadeler kullanmıştır.

3. 1. Kureyş Edebiyatı ve Dil Özellikleri

Kureyş kabilesi, İslâm öncesi Arap toplumunda, Mekke merkezli olarak yaşayan ve sosyal, ticari, kültürel açıdan en etkili kabilelerden biri olmuştur. Kureyş edebiyatı tabiri, bu kabile mensuplarının şiirlerinde, nesirlerinde ve hitabetlerinde kullandıkları Arapça üslubu ve dilsel zarafeti ifade eder. Kureyş Arapçası, diğer kabilelerin dillerine kıyasla daha yumuşak, akıcılığı yüksek, lafızları açık ve sert ifadelerden uzak bir yapıya sahipti. Bu özellik, Kureyş'in geniş ticaret ağı sayesinde farklı kabilelerle iletişim kurarken anlaşılır ve estetik bir dil kullanma ihtiyacından doğmuştur.²²

İslam öncesi Arap şiirinde, özellikle bazı bedevî kabilelerde "جلنجع" gibi sert, kaba ve kulağa yabancı gelen ifadeler sıkça kullanılırken, Kureyş şairlerinin dili, fonetik yumuşaklık ve estetik zarafet bakımından üstün kabul edilmiştir.²³ Bununla birlikte, her toplumda olduğu gibi, Kureyş edebiyatında da münferit bazı farklı örnekler bulunabilir. Ancak genel eğilim, Kureyş Arapçasının daha saf, daha açık ve lafızlarındaki nezaket ile diğer lehçelerden ayrıldığı yönündedir.²⁴

Kur'ân-ı Kerim, ifadelerinde öyle bir üslup benimsemiştir ki, bu üslup hem tatlı hem de etkileyicidir. Kur'ân'da kullanılan her kelime, özenle seçilmiş ve dilin en saf örneklerini oluşturmuştur. Bu nedenle, Kur'ân'daki kelimeler, Arap dilinin özünü temsil ederken, diğer kaynaklardaki kelimeler adeta kabuk gibi kalmıştır. İbn Hâleveyh'in (ö. 370/980) de belirttiği gibi, "İnsanlar, Kur'ân'da geçen kelimelerin en doğru ve saf haliyle kullanıldığı konusunda hemfikirdir."²⁵ Bu durum, Cahiliye dönemi şiirleri ile İslâmî dönem şiirleri karşılaştırıldığında açıkça görülür. İki dönem arasında büyük bir fark vardır ve bu fark, Kur'ân'ın

¹⁹ es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 1/259.

²⁰ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/271.

²¹ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 1/263.

²² Abdurrahman İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), 784.

²³ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hâsais*, thk. Muhammed Ali en-Neccar (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1993), 55.

²⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/110.

²⁵ İbn Hâleveyh, *Şerhu müşkili'l-Kur'ân*, thk. Abdülmecîd eş-Şerif (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 56.

dil üzerindeki derin etkisinin bir sonucudur.

Kur'ân'ın fesahat ve belagati, Arapları kendine hayran bırakmış ve onları taklit etmeye yönlendirmiştir. Araplar, Kur'ân'ın engin denizinden ilham alarak, belagat kurallarını geliştirmiş ve bu kuralları Kur'ân'ın mucizevî yönlerine dayandırmışlardır. Bu nedenle, belagat ilmi, Kur'ân'ın etkisiyle en üst seviyeye ulaşmıştır. Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), Kur'ân'ın belagat yönünü anlamının ancak belagat ilminin inceliklerine vâkıf olmakla mümkün olacağını belirtir. Ona göre Kur'ân, kelimelerin özenli dizilişi, etkileyici üslubu ve hem açık hem de derin anlamlar taşıyan ifadeleriyle benzersiz bir söz sanatına sahiptir. Bu yönleriyle Kur'ân'ın i'câzı ortaya çıkar.²⁶

4. Kur'ân'ın Dil ve Edebiyat Üzerindeki Etkileri

4.1. Dil Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

Kur'ân-ı Kerîm, dil çalışmalarının gelişmesiyle birlikte Arapların ilgisini çeken bir merkez haline gelmiştir. Araplar, Kur'ân'ın dilini koruma arzusuyla Arapçayı muhafaza etmeye özen göstermişlerdir. Bu sayede Kur'ân, anlaşılır, okunur ve öğrenilir bir metin olarak kalmıştır. Hicrî ikinci yüzyılın başlarında, Arap dili yaygınlaşmış ve kullanım alanı genişlemiştir.

Kur'ân, Arap diline yeni katılanların da ilgisini çeken bir kaynak olmuştur. Kur'ân, Arapçanın birincil kitabı, İslâm'ın yeni anayasası ve Müslüman fatihlerin dili olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda edebiyat, yazı, siyaset ve yönetim alanlarında da Arapça kullanılmıştır. Aynı zamanda, dilbilimciler dilin kurallarını ve ölçütlerini belirleyerek, dilin anlaşılmasını kolaylaştırmak için sözlükler hazırlamışlardır. Bu dönemde, Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin "*Kitâbu'l-Ayn*" adlı eseri gibi önemli sözlükler ortaya çıkmıştır.²⁷

Kur'ân'ın etkisi, birçok eserde de görülmektedir. Örneğin, "*Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*", "*İ'râbu'l-Kur'ân*" ve İbn Kuteybe'nin "*Te'vilu Müşkili'l-Kur'ân*" gibi eserler, Kur'ân'ın dilsel ve anlamsal inceliklerini açıklamak amacıyla kaleme alınmıştır.

4.2. Şiir Çalışmaları Üzerindeki Etkisi

Cahiliye döneminde şiir, toplumda en üst sırada yer alan bir sanat dalıydı. Şairler, kabilelerin önde gelen liderleri ve sözcüleri olarak kabul edilirdi. Bir şairin doğumu, kabileler tarafından müjdeyle karşılanır ve şairler, kabilelerini savunmak için şiirler yazardı. Şiir, kabilelerin sesiydi; övgü alanı yüceltir, yergi alanı ise küçük düşürdü. Şiir, insanların duygularını harekete geçirir, onları savaşa teşvik eder veya iyiliğe yönlendirirdi. Ancak Kur'ân'ın indirilmesiyle birlikte, şiirin toplumdaki yeri değişmiştir. Kur'ân'ın mucizevî üslubu, şiiri ikinci plana itmiş ve şiir, Kur'ân'ı anlamak için bir araç haline gelmiştir. İbn Abbas'ın da belirttiği gibi, "Kur'ân'ın anlamlarını anlamakta zorlandığınızda, şiire başvurun. Çünkü şiir, Arapların divanıdır."²⁸

Bu dönemde, şiir ve Kur'ân, Arap Yarımadası'nın dışına çıkarak farklı kültürlerle tanışmıştır. Ancak bu kültürler, ne Kur'ân'ı ne de şiiri anlayabiliyordu. Bu nedenle, bir grup müfessir ve râvi, Kur'ân'ı tefsir etmiş ve şiirleri toplayarak insanlara açıklamıştır. Bu isimler arasında Hammâd er-Râviye, (ö. 160/776-77 [?]) Halef el-Ahmer (ö. 180/796 [?]) ve Ebû Amr İbnü'l-Alâ (ö. 154/771) gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır.²⁹ Ayrıca, halifelerin saraylarında şiir eleştirisi yapılan toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda, şairler ve halifeler şiirleri eleştirir ve şiirin inceliklerini tartışır.

²⁶ Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952), 123.

²⁷ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 1988), 45.

²⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/ 347.

²⁹ Hammâd er-Râviye, *Eş'âru'l-arab*, thk. Abdülazîz el-Meymenî (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1956), 112.

4.3. Kur'ân'ın Eleştiri ve Dil Bilimine Katkısı

Arap dili, Kur'ân sayesinde hem dinî hem de kültürel bir otorite kazanmış; bu durum Kur'ân'da çeşitli ayetlerle açıkça beyan edilmiştir. Nitekim “*Biz onu, anlayasınız diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik*” ayeti başta olmak üzere pek çok yerde Kur'ân'ın Arapça oluşu özellikle vurgulanmıştır.³⁰ ayeti, Arapçanın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, Arapça, günümüze kadar en üstün dillerden biri olarak kabul edilmiştir.

Kur'ân'ın etkisiyle, dilbilim ve belagat gibi alanlar gelişmiş ve birçok eleştirmen yetişmiştir. Kur'ân'ı inceleyen ve farklı açılardan ele alan eserler yazılmıştır. Şiir, İslâm davasının hizmetine girmiş, Kur'ân'ın tefsirinde ve Hz. Peygamber'in övgüsünde kullanılmıştır. Emevî döneminde de bu durum devam etmiş, halifeler ve valiler şiire önem vermiştir.

5. Abbasî Döneminde Edebî Ortam ve Şiirin Gelişimi

5.1. Abbasî Döneminde Edebî Ortam

Abbasî dönemi, Emevî dönemine kıyasla daha parlak ve refah içinde geçmiştir. Özellikle edebî alanda büyük bir gelişme yaşanmıştır. İslâm fetihleri sayesinde devletin sınırlarının genişlemesi, insanların şehirlere yerleşmesi ve Arapların diğer milletlerle karışması, edebî ve kültürel hareketliliği artırmıştır. Diğer kültürlerden alınan edebî ve kültürel unsurlar, Abbasî edebiyatını zenginleştirmiştir. Özellikle tercüme hareketleri, edebiyatçıların farklı kültürlerle tanışmasını ve bu kültürlerden etkilenmesini sağlamıştır. Bu durum, Abbasî edebiyatını, İslâm öncesi ve erken İslâm dönemindeki geleneksel kalıplardan çıkararak daha canlı ve çeşitli bir hale getirmiştir.³¹

5.2. Abbasî Dönemi Şiiri ve Toplumsal Yansımalar

Şiir, her zaman içinde bulunduğu toplumun bir yansıması olmuştur. Abbasî döneminde yaşanan siyasî çalkantılar, sosyal değişimler ve kültürel etkileşimler, şiirin yapısını ve içeriğini derinden etkilemiştir. Bu dönemde şiir, hem geleneksel Arap şiirinin izlerini taşımış hem de yeni temalar ve üsluplarla zenginleşmiştir. Özellikle Ebû Nuvâs (ö. 198/813 [?]) ve Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84) gibi şairler, şiirde yenilikçi bir çizgi benimsemişlerdir. Ayrıca Arap olmayan şairlerin (mevâlî) katkılarıyla şiir, farklı kültürel unsurlarla zenginleşmiş ve yeni ifade biçimleri kazanmıştır.³² Abbasî şiiri, hem geçmişin geleneksel sanat anlayışını korumuş hem de yeni toplumsal dinamiklerle şekillenmiştir. Bu dönemde şiir, siyasî ve fikrî çatışmaların etkisiyle yeni bir kimlik kazanmıştır. Özellikle şehirleşme ve kozmopolit yaşam, şiirin temalarını ve dilini değiştirmiştir. Örneğin, bedevî hayatına özgü imgeler yerini şehir yaşamının inceliklerine bırakmıştır.

5.3. Şiirin Gelişiminde Etkili Olan Faktörler

Abbasî döneminde yaşanan bilimsel ve kültürel ilerleme, şiirin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca, Arapların diğer milletlerle karışması, şiirde yeni temaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, eğlence, şarap (hamriyyât), zühd ve felsefî konular, şiirin ana temaları haline gelmiştir. Bu dönemde şiir, sadece edebî bir ifade aracı olmaktan çıkarak, toplumsal ve felsefî sorunları platformda ele alınır.³³ Abbasî şiiri, siyasî istikrarın sağlanmasıyla birlikte yeni bir soluk almıştır. Emevîler ile Abbasîler arasındaki iktidar mücadelesi sona erdikten sonra, şiir daha özgür bir ortamda gelişme imkânı bulmuştur. Ancak bu durum, şiirin siyasetten tamamen uzaklaştığı anlamına gelmez. Halifelerin ve valilerin şiire olan ilgisi, şairleri yeni eserler üretmeye teşvik etmiştir. Özellikle "medih" (övgü) şiirleri, halifelerin ve

³⁰ Yûsuf 12/2.

³¹ Muhammed Hafâcî, *el-Hayâtü'l-edebiyye fi'l-asri'l-Abbâsî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1974), 36.

³² Vezâretü't-Terbiye ve't-Ta'lim, *el-Edebü'l-Arabî*, (Amman: Dâru'l-Fikr, 2005), 11.

³³ Merve Hamelavî, *Binâyetü'l-Kasîdeti'l-Abbâsiyye inde's-Şu'arâi'l-Mevâlî: Beşşâr b. Bürd ve Ebû Nuvâs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 10.

devlet adamlarının himayesinde gelişmiştir.

5.4. Şiirde Yenilikçi Yaklaşımlar

Abbasî şairleri, geleneksel şiir kalıplarını korurken, yeni temalar ve üsluplar denemişlerdir. Özellikle övgü (medih) ve tasvir (vasf) gibi geleneksel temalar, yeni bir anlayışla işlenmiştir. Şairler, bedevî hayatına özgü imgeler yerine, şehir yaşamının inceliklerini ve lüksünü tasvir etmişlerdir. Ayrıca, şiirde kullanılan dil, daha sade ve akıcı hale gelmiştir. Abbasî döneminde şiir, sadece geleneksel temalarla sınırlı kalmamış, yeni konular da ele alınmıştır. Örneğin, av sahnelerinin tasviri, şarap şiirleri (hamriyyât) ve eğlence meclislerinin anlatımı, şiirin yeni temaları arasında yer almıştır. Ayrıca, felsefi ve tasavvufi konular da şiire girmiştir. Ebû'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) gibi şairler, şiirlerinde felsefi düşüncelere yer vermişlerdir.³⁴

5.5. Şiirde Biçimsel Yenilikler

Abbasî döneminde şiir, sadece içerik açısından değil, biçimsel açıdan da değişim göstermiştir. Şairler, geleneksel aruz kalıplarını korurken, yeni vezinler ve kafiye düzenleri denemişlerdir. Özellikle müzikle iç içe geçen şiirler, şarkı formunda yazılmış ve bu tür şiirler, dönemin eğlence kültürüne uygun hale getirilmiştir. Ebû'l-Atâhiye (ö. 210/825 [?]) gibi şairler, şiirlerinde yeni biçimsel denemeler yapmışlardır.³⁵

6. Abbasî Dönemi Şiirinde İkinci Evre: Özellikler ve Gelişmeler

6.1. Abbasîlerin Şiirdeki Yenilikçi Hareketlere Bakışı

Abbasî döneminin ikinci evresinde şiir, daha önceki dönemlerde ortaya çıkan yenilikçi ve isyankâr hareketlere karşı daha ciddi bir tutum takınmıştır. Bu yenilikçi hareketler, şairler, eleştirmenler ve okuyucular arasında farklı tepkilerle karşılanmıştır. Kimi bu hareketleri reddederken, kimi de benimsemiş ve desteklemiştir. Bu dönemde şiir, geleneksel kalıplardan uzaklaşarak kendine özgü bir kimlik kazanmıştır. Özellikle eski Arap şiirinin taklit edilmesi, bu dönemde kınanan ve reddedilen bir davranış haline gelmiştir. Sadece Buhturî gibi yetenekli ve deneyimli şairler, bu geleneksel üslubu sürdürmüşlerdir.³⁶

Geleneksel şiir, övgü (medih) ve yönetici sınıfları yüceltme temaları etrafında yoğunlaşmış, böylece siyasi ve toplumsal yapıların ideolojik inşasında önemli bir işlev görmüştür. Abbasî döneminde ise şiir, aşk (gazel), hiciv (hicâ) ve tasvir (vasf) gibi çeşitli temalarda zenginleşmiş; bu da şairlerin geleneksel kalıpları yenilikçi unsurlarla harmanlama kabiliyetlerinin bir sonucudur.³⁷

6.2. Şiirin Gelişiminde Etkili Olan Faktörler

Abbasî döneminin ikinci evresinde şiir, gelişimini ve yükselişini sürdürmüştür. Dilbilimciler, şiirin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Dilbilimciler, dilin inceliklerini ve şiirsel ritmi inceleyerek, bu bilgileri kayıt altına almışlardır. Bu sayede, yeni yetişen şairler, önceki şairlerin ulaştığı yüksek sanatsal seviyeyi koruyabilmiş ve şiiri halk dilinin bozulmalarından korumuşlardır. Şiirin gelişimindeki en önemli faktörler şunlardır:³⁸

³⁴ Yâsmin Muhammed Mahmûd Ömer, *Hasâisu 'ş-şi'r fi'l-asri'l-abbâsi* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 307; Emîne Beytâr, *Târîhu'l-asri'l-Abbâsi* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1999), 388; Yâsir Abdülkerim el-Hürânî, *eş-Şi'r ve't-Tekessüb* (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 2003), 28.

³⁵ Şevkî Dayf, *el-Asru'l-Abbâsi el-Evvel* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1966), 138; Ahmed et-Tayyib Hucelî Abbâs, *el-İtticâhu't-tecdîdi ve eseruhû fi nehdeti 'ş-şi'r fi'l-asri'l-abbâsi el-evvel* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 28.

³⁶ Hibet Raşad ed-Desûkî, *Mezâhiru't-tecdîd fi'l-asri'l-abbâsi el-evvel* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1998), 28.

³⁷ Tâhâ Hüseyin, *Taklîd ve tecdîd* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1966), 15.

³⁸ Ahmed et-Tayyib Abbâs, *el-İtticâhu't-tecdîdi ve eseruhû fi nehdeti 'ş-şi'r el-abbâsi el-evvel* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 35.

Şairlerin Kültürel Birikimi: Dilbilimciler, Arap dili ve şiirine büyük katkılar sağlamıştır. Şairler, bu birikimden yararlanarak şiirlerini zenginleştirmişlerdir. Örneğin, İbnü'l-Mu'tez, (ö. 296/908) söz sanatlarını (bedî') öne çıkaran bir eser yazmıştır.³⁹

Temalardaki Yenilik: Geleneksel Arap şiirinin en yaygın temalarından biri olan övgü (medh), İslâm sonrası dönemde yalnızca kabile reislerini veya cömertliğiyle meşhur bireyleri yüceltmekten çıkmış; siyasal meşruiyetin ve dinî otoritenin bir ifadesine dönüşmüştür. Bu dönüşümün en dikkat çekici örneklerinden biri, Cerîr b. Atiyye'nin Tavîl bahrinde (البحر الطويل) Halife Abdülmelik b. Mervân'ı övdüğü şiirinde görülebilir:

أَتَيْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مُدَجَّجًا
40 وَسَبَّيْنِي إِلَى جَنِّي وَرُحِّي مُعَمَّدًا

“Silahlanmış hâlde Emîru'l-Mü'minîn'in huzuruna geldim,
Yanımda kınında kılıcım, elimde de mızrağım vardı.”

Bu beyitte Cerîr, halifeye bağlılığını sadece sözle değil, bizzat beden ve savaş araçlarıyla ifade eder. Geleneksel anlamda bir medh beytinde, övülen kişinin soyu ve cömertliği anlatılırken burada, övgü nesnesi bir liderin otoritesi ve askerî kudretiyle özdeşleştirilmiştir. Bu da övgü temasının, siyasî sadakat ve iktidar söylemiyle iç içe geçerek yeniden biçimlendiğini göstermektedir.

Benzer şekilde, hiciv teması da klasik anlamını aşarak toplumsal eleştirinin bir aracı hâline gelmiştir. Şair Ferezdak, (ö. 114/732) şiirlerinde sadece şahsî düşmanlıklarını değil, dönemin yozlaşmış yöneticilerini ve sahte dindarları da hicvetmiştir. Aşağıdaki el-Kâmil (البحر الكامل) bahrinde rakibini hedef alırken aslında tüm bir sosyal sınıfı eleştirir:

إِذَا مَا مَاتَ مَيِّتَةً سُوءٍ فَكَيْفٍ
41 نَبِيٍّ فِي سُمُوعِ النَّاسِ نَقْصُهَا

“Eğer kötü bir ölümle ölürse bir fakir,
Halkın yüceliği içindeki eksiklik belirginleşir.”

Bu beyitte, toplumdaki zengin-yoksul ayrımı ve adaletsizlik hicvedilir. Artık hiciv sadece bireye değil, toplum yapısına yönelik bir eleştiriye dönüşmüştür.

Bu örnekler göstermektedir ki, klasik temalar varlığını sürdürmüş; ancak ifade ettikleri anlamlar, dönemin siyasal ve toplumsal ihtiyaçlarına göre yeniden biçimlenmiştir. Bu da, temalarda sadece “üslûp” değil; aynı zamanda işlevsel ve semantik yenilik yaşandığını göstermektedir.

Geleneksel şiir temaları (övgü, hiciv vb.) Abbâsî döneminde de varlığını sürdürmüş, ancak bu temalar yeni üslup ve anlatım biçimleriyle yeniden yorumlanmıştır. Şiir, toplumsal ve kültürel dönüşümlerin etkisiyle biçim ve içerik açısından evrilirken, klasik motiflerin temel işlevleri ve anlamları korunarak süreklilik sağlanmıştır. Geleneksel şiir temaları (övgü, hiciv vb.)⁴²

Eğitici Şiirin Yükselişi ve el-Elfiyye Geleneğinin Doğuşu

Abbâsî dönemi, sadece siyasî ve ilmî hareketliliğiyle değil; aynı zamanda şiirin işlevselliğinin genişlemesiyle de dikkat çeker. Bu dönemde didaktik (eğitici) şiir, yalnızca estetik bir sanat değil, aynı

³⁹ Şevkî Dayf, *el-Asru'l-abbâsî es-sânî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1975), 181.

⁴⁰ Cerîr b. Atiyye, *Dîvânü Cerîr*; nşr. Muhammed Mahrûs er-Rabbât (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2004), 112.

⁴¹ Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib b. Sa'sa et-Temîmî el-Ferezdak, *Dîvânü'l-Ferezdak*, nşr. Muhammed b. Ahmed eş-Şantemirî, 2. bs. (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1990), 1/234.

⁴² Şevkî Dayf, *el-Asru'l-Abbâsî es-Sânî*, 204.

zamanda bilgi aktarma ve öğretim amacıyla da yazılmaya başlanmıştır. Şairler, tarihi olayları, halifelerin hayat hikâyelerini ve ilmî konuları manzum şekilde dile getirerek şiiri bir öğretim aracı hâline getirmiştir. Örneğin, Ali b. Ebî'l-Cahm (ö. 249/863) tarihle ilgili olayları şiir formunda kaleme alırken; İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908), Halife Mu'taz'ın hayatını anlatan öğretici şiirler yazmıştır.⁴³

Bu gelişimin en belirgin sonucu, *el-Elfiyye* türünün doğuşudur. *el-Elfiyye*, genellikle bir alanın kurallarını 1000 beyit civarında anlatan manzum didaktik eserlerdir. Bu tür, hem ezberlenebilirliği kolaylaştırması hem de sistematik bilgi sunması açısından medreselerde yaygın şekilde benimsenmiştir.

Tarihte bilinen ilk *el-Elfiyye* örneği, İbn Mu'tez'in çağdaşı olan ve Arap dili alanında eser veren İbn Ma'ânî (ö. III./IX. yüzyıl) tarafından yazıldığı kabul edilen bazı kısa didaktik manzumelerdir. Ancak klasik anlamda ve "*el-Elfiyye*" adıyla ilk büyük çaplı eser, İbn Mâlik el-Endelüsî'nin (ö. 672/1274) kaleme aldığı "*Elfiyyetu İbn Mâlik*" adlı nahiv (gramer) kitabıdır. Bu eser, Arap dil bilgisi kurallarını bin beyitlik manzum bir yapıda sunarak büyük bir yankı uyandırmış ve sonraki yüzyıllarda fıkıh, sarf, mantık ve hadis gibi alanlarda da benzer *el-Elfiyyelerin* yazılmasına öncülük etmiştir.⁴⁴

İbn Mâlik, el-Bahrü'r-Recez (البحر الرجز) Bahrinde şöyle demektedir:

قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ مَالِكٍ
أَحْمَدُ رَبِّيَ اللَّهُ خَيْرٌ مَالِكٍ⁴⁵

“Muhammed, İbn Mâlik dedi ki:
En hayırlı mâlik olan Allah'a hamd ederim.”

Bu beyit, hem geleneksel besmele ve hamdele ile başlama geleneğini hem de müellifin metne şahsî imzasını içermesi açısından dikkat çekicidir. Bu örnek, Abbâsî sonrası dönemlerde eğitici şiirin ne derece kurumsallaştığını ve didaktik şiir türünün "*el-Elfiyye*" adı altında sistematik bir forma kavuştuğunu açıkça göstermektedir.

6.3. Şiirin Temaları ve Amaçları

Abbâsî döneminde şiir, sadece sanatsal bir ifade aracı değil; aynı zamanda siyasî, dinî, sosyal ve bireysel mesajların aktarıldığı çok yönlü bir mecraya dönüşmüştür. Tematik olarak önceki dönemlerin izlerini taşısa da, bu dönemde şiirin amaçları çeşitlenmiş, içerikleri derinleşmiştir.

1) Övgü (Medih): Devlet adamlarına, halifelere ve komutanlara yönelik övgü şiirleri bu dönemde büyük önem taşımaya devam etmiştir. Bu tür şiirlerin yaygınlığı, şairlerin maddî destek elde etme amacıyla doğrudan ilişkilidir. Özellikle Hamdanî emirlerinden Seyfü'd-Devle (ö. 356/967), başta Mütenebbî olmak üzere birçok şaire yüksek ödüller ve saray himayesi sunmuştur.⁴⁶ Mütenebbî'nin el-Bahrü'l-Basîṭ (البيسط) deki beyti, övgünün aynı zamanda kahramanlık ve siyasî ideolojiyle birleştiğini gösterir:

إذا غامرت في شرفٍ مروم
فلا تقنع بما دون النجوم⁴⁷

“Eğer yüce bir şerefe talipsen,

⁴³ İbnü'l-Mu'tez, *Tabakātu 'ş-şu'arâ'*, nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Kahire: Dâru'n-Nahda, 1969), 115-116.

⁴⁴ Dimitri Gutas, *Greek Thought, Arabic Culture*, London: Routledge, 1998, 182-184; ayrıca bkz. Adrian Gully, *The Culture of Letter-Writing in Pre-Modern Islamic Society* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008), 65.

⁴⁵ İbn Mâlik, *el-Elfiyye*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Dâru'l-Fikr, ts.), 1.

⁴⁶ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru's-Sâdır, ts.), 21/103-105.

⁴⁷ Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî*, nşr. Abduvehhâb Azzâm (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1966), 58.

Yıldızlardan daha aşağısıyla yetinme.”

2) Hiciv ve Yergi: Abbâsî şiirinde hiciv, yalnızca bireysel çatışmaların değil; aynı zamanda toplumsal bozulmanın, sahte dinî otoritelerin ve siyasî çelişkilerin eleştirisine dönüşmüştür. Düylemî, Beşşâr b. Burd gibi şairler, hiciv yoluyla dönemin çelişkilerini açığa vurmuşlardır.

3) Dinî Temalar: Zühdi (dünyadan el çekme) şiirleri, günah-tevbe, cennet-cehennem tasvirleriyle dikkat çeker. Şairler, bu dönemde ahlâkî öğütleri estetik bir yapıyla sunarak dinî sorumlulukları hatırlatmışlardır. Özellikle Ebû'l-Atâhiye (ö. 211/826), hayatın faniliği ve âhiret vurgusuyla tanınmıştır. Şu beyti, dinî temanın veciz bir örneğidir:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ⁴⁸

Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.

4) Tasavvufî Temalar: Abbâsî döneminin en dikkat çekici tematik yeniliklerinden biri tasavvufî şiirin yükselişidir. Dünya sevgisinin reddi, Allah aşkı, nefis mücadelesi, tefekkür gibi temalar, şiirin metafizik boyutunu güçlendirmiştir. Bu akımın öncülerinden Bişr b. Hârith, Zünnûn el-Mısri, ve özellikle Ebû Said el-Harraz gibi sûfî şairler, mistik şiirin zeminini hazırlamıştır. Ancak bu alanın klasik formunu en güçlü şekilde temsil eden, biraz daha geç dönemde gelen İbnü'l-Fârid (ö. 632/1235) olmuştur. Bahr el-Kâmil'deki beyitleri tasavvufî aşkı yansıtan niteliktedir:

رُزِّي وَإِنْ كَانَ عَصْرُ الْهَجْرِ آذَانِي
فَأَنْتَ أَنْفَسُ مَنْ يُرْجَى لِوُثْيَانِي⁴⁹

*“Beni ziyaret et, ayrılığın zamanı canımı yaksa da
Sen, görüşü en çok umulan kişinin benim için.”*

Bu dönemde şiirin temaları, genellikle önceki dönemlerin devamı niteliğindedir. Özellikle övgü (medih) şiirleri, büyük bir yer tutmuştur. Bu durum, övgü şiirlerinin şairlere maddi kazanç sağlamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle halifeler ve devlet adamları, şairleri desteklemiş ve onlara hediyeler vermiştir. Örneğin, Ebû'l-Hasen Seyfû'd-devle Alî b. Abdillâh b. Hamdân b. Hamdûn et-Tağlibî el-Hamdânî (ö. 356/967) şairlere özel ödüller vermiştir.⁵⁰

6.4. Siyasî İsyenlar ve Şiir

Abbâsî döneminde yaşanan siyasî isyanlar, şiire de Bu dönemde şiir siyasî bir hitabet aracı olarak da kullanılmıştır. Şairler, Şîî ve Alevî isyanları gibi siyasî hareketlere destek vermişlerdir. Ancak bu isyanlar, genellikle sözlü protestolarla sınırlı kalmıştır. Örneğin, Muhammed b. Ba'îs gibi şairler, hem siyasî lider hem de şair olarak öne çıkmışlardır.⁵¹

7. Abbâsî Dönemi Şiirinin İki Evresi ve el-Buhturî

Abbâsî dönemi Arap şiiri, tarihî ve kültürel gelişmelere paralel olarak **iki ana evrede** incelenmiştir:

1) Birinci Abbâsî Dönemi (132-232/750-847)

2) İkinci Abbâsî Dönemi (232-656/847-1258).

Birinci dönem, siyasî otoritenin güçlü olduğu, saray çevresinin şairleri himaye ettiği ve geleneksel

⁴⁸ el- A'raf 7/34.

⁴⁹ İbnü'l-Fârid, *Dîvânü İbnü'l-Fârid*, nşr. Ahmed Tâhir Hassâneyn (Kahire: Mektebetü'd-Dâr, 1980), 78.

⁵⁰ Şevkî Dayf, *el-Asru'l-Abbâsî es-Sânî*, 400.

⁵¹ Abdülmün'im İbrâhîm el-Hâc Muhammed, *el-Hicâ'fi'l-asri'l-Abbâsî es-sânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 45.

şiiir temalarının sürdürüldüğü bir evredir. İkinci dönem ise, merkezî otoritenin zayıflamasıyla birlikte şiiirin bireyselleştiği, felsefî ve tasavvufî eğilimlerin arttığı, biçimsel ustalığın öne çıktığı bir devre olarak tanımlanır.⁵²

Bu dönemin en önemli şairlerinden biri, Buhturî (ö. 280/893) olup, asıl adı Ebû Ubeyde Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ et-Tenuhî et-Tâî'dir. Buhturî, klasik kaside tarzını sürdüren bir şair olmakla birlikte, üslubundaki letafet, ahenk ve doğa betimlemelerindeki incelik nedeniyle çağdaşı Ebû Temmâm ile sıkça karşılaştırılmıştır.⁵³ Şiirleri, Arap tenkitçileri tarafından "silsiletü zeheb / altın zincirler" olarak nitelenmiş; bu deyim, onun üslubundaki yumuşaklık ve musikiye yapılan bir göndermedir.⁵⁴

Abbâsî dönemi eleştirmenlerinden olan Ebü'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057), kendisine "Buhturî, Mütenebbî ve Ebû Temmâm arasında hangisi üstündür?" diye sorulduğunda şu meşhur cevabı vermiştir:

"Ebû Temmâm ve el-Mütenebbî birer filozof ve hâkimdir; Buhturî ise gerçek şairdir."⁵⁵

Bu yorum, el-Buhturî'nin şiirinde sanattan çok anlamı öne çıkararak iki diğer şairin aksine, şiiri şiir olarak yaşatan "estetikçi" şair kimliğini koruduğuna işaret etmektedir.

7.1. Buhturî'nin Şiir Anlayışı

Abbâsî dönemi şairlerinden Buhturî (ö. 284/897), klasik Arap şiir geleneğini büyük ölçüde sürdüren, fakat aynı zamanda tasvir ve saray övgüsü gibi temalarda derinleşerek yeni estetik boyutlar kazandıran bir şairdir. Onun şiir anlayışı, hem biçimsel hem de tematik açıdan şu temel özellikler etrafında şekillenir:

a) Geleneksel Kalıplara Bağlılık: Buhturî, klasik kaside yapısına bağlılığını sürdürmüş; şiirlerinde genellikle nesîb (aşk yahut doğa betimlemesi), medih (övgü) ve fâhr (övünme) bölümlerine yer vermiştir. Şair, bu yapıyı sadece taklit değil, yeniden üretme düzeyinde işler. Nitekim "İvân-ı Kisrâ" kasidesinde giriş bölümü, sarayın harabesini anlatan hüznü bir doğa betimlemesiyle başlar.⁵⁶

b) Tasvir Sanatında Ustalık: Buhturî'nin şiirlerinde tasvir sanatı (al-vaşf) belirgin bir yer tutar. Doğa unsurlarına yönelik gözlemleri detaylı, duyuşsal ve canlıdır. Bahar tasviri için yazdığı Bahr el-Hezec' (بحر الهزج) deki beyit örneğinde, teşbih ve ihyâ (canlandırma) sanatını aynı anda işler:

كأَنَّما الدُّنْيَا تُبَسِّمُ عَنْ نَدَى
وَأَزْهَرَتْ الأَرْضُ ابْتِسَاماً لِلرَّبِيعِ

(Sanki dünya çiğ tanesiyle gülümsüyor, yeryüzü ise bahara tebessümle çiçek açıyor).⁵⁷

Bu beyitte hem Kur'an'daki rahmetin izleri⁵⁸ hem de canlı doğa unsurlarının insanî vasıflarla anlatımı göze çarpar.

c) Saray Övgüleri (Medîh): Buhturî, özellikle Abbâsî halifeleri ve ileri gelen devlet adamları için yazdığı methiyeleri ile tanınır. Bu tür şiirlerde hem siyasî sadakat hem de sanatkârane bir üslup vardır. Methiyelerinde abartı (mübalağa) ve mecaz sanatları yoğun şekilde kullanılır.⁵⁹

⁵² Ali Hasan, *et-Târîhu 'ş-şî'ri li'l-'Arab fi'l-'aşri'l-'Abbâsî* (Amman: Dâru'l-Fikr, 2002), 119-122.

⁵³ Shawkat Toorawa, *Ibn Abi Tahir Tayfur and Arabic Writerly Culture* (London: Routledge, 2005), 83.

⁵⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Şâdir, 1968), 5/153.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutub, ts.), 2/ 426.

⁵⁶ Ebû Ubâde el-Velîd b. Ubeyd el-Buhturî, *Dîvân*, thk. Hâşim el-Kindî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982), 211.

⁵⁷ Buhturî, *Dîvân*, 247.

⁵⁸ er-Rûm 30/50.

⁵⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Resâle, 1990), 12/ 391.

d) Dil ve Üslup Özellikleri: Onun dili sadedir; fakat aynı zamanda yüksek edebî incelik taşır. Süslü fakat karmaşık olmayan bir üsluba sahiptir. Bu yönüyle hem halk hem saray çevresine hitap edebilmiştir. Câhiz, onun üslubunu "fesahatin temsilcisi" olarak nitelemiştir.⁶⁰

7.2. Edebî Katkıları

Buhturî, Abbâsî şiirinin zirve isimlerinden biridir ve edebî katkıları üç temel alanda toplanabilir:

a) Kaside Geleneğinin Geliştirilmesi: Buhturî, kaside türünü yalnızca devam ettirmemiş, ona özellikle tasvir ve duyusal betimleme boyutu katarak zenginleştirmiştir. Klasik yapıyı korurken yeni temalar (bahar, saray, şehir) ve çağdaş ifadeler kullanmıştır.⁶¹

b) Tasvirin Yeni Boyutları: Özellikle "Vasf al-Rabî" (Baharın Tasviri) şiiri, doğa betimlemesinde ulaşılan sanatsal seviyeyi gösterir. Bu şiir, hem klasik teşbihlerin hem de Kur'ânî remizlerin bir arada bulunduğu nadide örneklerdendir.⁶²

c) Saray Şiirinin Estetikleşmesi: Buhturî, methiye şiirini yalnızca siyasî bir araç olarak değil, estetik ve tarihsel bir anlatım vasıtası olarak kullanmıştır. Şiirleri, dönemin siyasî olaylarını belgelerken aynı zamanda sanatsal bir metin olarak işlev görür.⁶³

8. Abbâsî Şiirinde Kur'ân'ın Mecaz ve Kinaye Sanatlarına Etkisi

8.1. Buhturî'nin Kisra'nın Sarayını Tasviri بَحْرُ الرَّمْلِ (Bahr el-Ramel)

1	صُنْتُ نَفْسِي عَمَا يُدَيْسُ نَفْسِي	وَتَرَفَعْتُ عَنْ جَدَا كَلِّ جَبْسِي
2	وَتَمَسَّكْتُ حِينَ زَعَزَعَنِي الدُّهُ	رُ التَّمَا سَا مِنْهُ لَتَعْسِي وَنَكْسِي
3	بُلُغٌ مِنْ صُبَابَةِ الْعَيْشِ عِنْدِي	طَفَّقَتْهَا الْأَيَّامُ تَطْفِيفًا بَحْسِي
4	وَبَعِيدًا مَا بَيْنَ وَارِدِ رَفْوِي	عَلَّلِ شُرْهُ وَوَارِدِ حُمْسِي
5	وَكَأَنَّ الزَّمَانَ أَصْبَحَ حَمْمُو	لَا هَوَاهُ مَعَ الْأَخْسَرِ الْأَخْسَرِ
6	وَاشْتَرَاثِي الْعِرَاقَ حُطَّةً عُنِّي	بَعْدَ بَيْعِي الشَّامَ بَيْعَةً وَحُسِّي
7	لَا تَزُؤْنِي مُحَاوَلًا لِاخْتِبَارِي	عِنْدَ هَذَا الْبَلْوَى فَتُنْكَرِ مَبِيَّتِي
8	وَقَدِيمًا عَهْدَتْنِي ذَا هَنَاتِ	آيَاتِ عَلَى الدِّيَّانَاتِ شُمْسِي
9	وَلَقَدْ رَأَيْتَنِي نُؤُو ابْنَ عَتِي	بَعْدَ لَيْلٍ مِنْ جَانِبِي وَأُنْسِي ⁶⁴

1. Nefsimi, onu kirletecek şeylerden korudum. Her türlü basitlikten ve bayağılıktan yükseldim.

2. Zaman beni sarsıp yıkmaya çalıştığında, onun beni perişan etme ve alçaltma arzusuna karşı

⁶⁰ Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve 'l-tebyîn* (Kahire: Mektebetü'l-Hanefî, 1968), 77.

⁶¹ Muhammed İmâra, *Târîhu 'ş-şi 'ri 'l-'arabî fi 'l-'asri 'l-'abbâsî* (Kahire: Dârü'ş-Şurûk, 2003), 114.

⁶² Şevkî Dayf, *et-Tatavvur ve 'l-tecrîd fi 'ş-şi 'ri 'l-'arabî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 2001), 89.

⁶³ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *Abbâsiyyûn* (Kahire: Mektebetü'n-Nahda, 1979), 52.

⁶⁴ Buhturî, *ed-Dîvân*, el-'Asru'l-'Abbâsî, Hayâlun Mulimun Em Habîbun Muslimun, İktibas/ 59. Kaside/931.

direndim.

3. Hayatın zevklerinden bana ulaşanlar," Günler onları eksiltti, adeta haksızca kıstı.

4. Rahat bir hayatın lezzetli içeceklerinin kaynağı ile zorlu bir hayatın acı suyu arasında büyük bir fark var.

5. Zaman, en değersiz ve en aşağılık olanlarla birlikte hareket eder hale geldi.

6. Irak'ı satın almam, Şam'ı satışından sonra bir haksızlık planıydı.

7. Bu sıkıntı anında beni denemeye kalkma, yoksa dokunuşumu inkâr edersin

8. Eskiden beni, alçaklıklara karşı direnen, onurlu bir kişi olarak bilirdin.

9. Amcamın oğlunun, yumuşaklık ve samimiyetinden sonra bana karşı kabalaşması beni şaşırttı.

8.1.2.Şiirin Analizi: Kur'an'ın Mecaz ve Kinaye Sanatlarına Etkisi

Buhturî'nin bu şiiri, Kur'an'ın mecaz ve kinaye sanatlarından derin bir şekilde etkilenmiştir. Şiirdeki temalar, imgeler ve dil özellikleri, Kur'ân'ın edebî üslubunu yansıtmaktadır. İşte şiirin Kur'anî etkiler açısından sistematik analizi:

a) Mecaz Sanatının Kullanımı: "صُنْتُ نَفْسِي عَمَّا يُدْبِسُ نَفْسِي" (Nefsimi kirletecek şeylerden korudum):

Bu ifade, Kur'ân'da sıkça kullanılan "nefsi arındırma" temasını hatırlatır. Örneğin, "*Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir, onu kirleten ise ziyana uğramıştır*"⁶⁵ ayeti, Buhturî'nin bu dizesindeki mecazla örtüşür.

"وَكَاذُ الزَّمَانِ أَصْبَحَ مَحْمُولًا هَوَاهُ مَعَ الْأَحْسَنِ الْأَحْسَنِ" (Zaman, en değersiz olanlarla birlikte hareket eder hale geldi):

Bu ifade, Kur'an'da zamanın insanlar üzerindeki etkisini anlatan mecazlara benzer. Örneğin, "*Zaman insanlık için bir hüsrandır*"⁶⁶ ifadesi, Buhturî'nin bu dizesindeki zaman tasvirini destekler.

b) Kinaye Sanatının Kullanımı: "وَاشْتَرَايَ الْعِرَاقَ حُطَّةً غَيْرَ بَعْدَ بَيْعِي الشَّامَ بَيْعَةً وَكَيْسٍ" (Irak'ı satın almam, Şam'ı

satışından sonra bir haksızlık planıydı): Bu dizede "Irak'ı satın alma" ve "Şam'ı satma" ifadeleri, kinayeli bir şekilde siyasi ve sosyal durumu eleştirmektedir. Bu tür kinayeler, Kur'an'da da sıkça kullanılır. Örneğin, "*Faiz yiyenler, şeytan çarpmış gibi kalkarlar*"⁶⁷ ifadesi, kinayeli bir anlatıma örnektir.

"لَا تُرْزِي مَحَاوِلًا لِاحْتِبَارِي عِنْدَ هَذِي الْبَلْوَى فُتْنِكِرَ مَسِي" (Bu sıkıntı anında beni denemeye kalkma, yoksa

dokunuşumu inkâredersin): Bu ifade, Kur'an'daki "insanın zorluklarla denenmesi" temasını hatırlatır. Örneğin, "*İnsanlar, 'inandık' demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı sandılar?*"⁶⁸ Ayeti, Buhturî'nin bu dizesindeki kinayeli anlatımla benzerlik gösterir.

8.1.3. Kur'ânî Temaların Yansımaları

Dünya Hayatının Geçiciliği: Buhturî, şiirinde zamanın değişkenliğini ve dünya hayatının geçiciliğini vurgular. Bu tema, Kur'an'da sıkça işlenir. Örneğin, "*Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir*"⁶⁹ ayeti, Buhturî'nin şiirindeki bu temayı destekler.

Nefsin Arındırılması: Şiirde nefsin kirlere arındırılması teması, Kur'ân'da özellikle nefsin terbiyesi ve arınması üzerine yapılan vurgularla örtüşür. Örneğin, Şems Suresi'nde (91/9-10) nefsin arındırılması ve kirlenmesi arasındaki fark vurgulanır.

⁶⁵ eş-Şems 91/9-10.

⁶⁶ el-Asr 103/1-2.

⁶⁷ el-Bakara 2/275.

⁶⁸ el-Ankebût 29/2.

⁶⁹ el-Hadid 57/20.

8.1.4. Kur'an'ın Dil ve Üslup Özelliklerinin Etkisi

Veciz İfadeler: Buhturî'nin şiirindeki kısa ve özlü ifadeler, Kur'an'ın veciz üslubunu yansıtır. Örneğin, "صُنْتُ نَفْسِي" (Nefsimi korudum) ifadesi, Kur'an'daki "قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَّاهَا" (Nefsini arındıran kurtulmuştur) ayeti gibi kısa ve etkili bir anlatıma sahiptir.

Tekrarlar ve Seciler: Şiirdeki ritmik yapı ve seciler, Kur'an'ın edebî üslubundan izler taşır. Örneğin, "وترفعت عن جدا كل جيس" (Her türlü basitlikten yükseldim) ifadesi, Kur'an'daki secili ayetleri hatırlatır.

Buhturî'nin bu şiiri, Kur'an'ın mecaz ve kinaye sanatlarından derin bir şekilde etkilenmiştir. Şiirdeki temalar, dil özellikleri ve edebî üslup, Kur'an'ın Arap edebiyatı üzerindeki güçlü etkisini açıkça göstermektedir. Bu analiz, Buhturî'nin şiirlerinde Kur'anî etkilerin nasıl işlendiğini sistematik bir şekilde ortaya koyar ve bu tür bir çalışmanın akademik doğruluğunu destekler.

8.2. Buhturî'nin şiirinde doğa بحر الكامل (Bahr el-Kâmil)

1	أَتَاكَ الرَّبِيعُ الطَّلُقُ يَخْتَالُ ضَا حِكَاً	مِنَ الْحُسْنِ حَتَّى كَادَ أَنْ يَتَكَلَّمَا
2	وَقَدْ نَبَّهَ النَّبْرُوزُ فِي عَسَقِي الدُّجَى	أَوَائِلَ وَرِدِّ كُنَّ بِالْأَمْسِ نُومَا
3	يَفْتُتُّهَا بَرْدُ النَّدى فَكَأَنَّهُ بَيْتٌ	حَدِيثًا كَانَ قَبْلَهُ مَكْتُومَا
4	وَمِنْ شَجَرٍ رَدَّ الرَّبِيعُ لِيَاسَهُ	عَلَيْهِ كَمَا نُشِرَّ وَشَيْئًا مُنَمَّنَمَا
5	أَحَلَّ فَأَبْدَى لِلْعُيُونِ بِشَاشَةً	وَكَانَ قَدَى لِّلْعَيْنِ إِذْ كَانَ مُحْرَمَا
6	وَرَقَّ عَن نَسِيمِ الرَّيْحِ حَتَّى حَسِبْتُهُ	يُجِيءُ ⁷⁰ بِأَنْفَاسِ الْأَحْبَةِ نُعْمَى

1. Serbest ve gülen bahar sana geldi, güzelliğiyle övünerek. Öyle güzel ki, neredeyse konuşacak gibiydi.

2. Nevruz, karanlık gecenin koyu saatlerinde uyandırdı. Dün uyuyan ilk güller.

3. Çiğ taneleri onları açtı, sanki bir sır fısıldıyor gibi. Daha önce gizlenmiş bir söz.

4. Ve ağaçlardan bahar, elbisesini geri verdi. Üzerine, nakışlı bir kumaş gibi serildi.

5. Çözüldü ve gözlere neşe sundu. Oysa daha önce haramken göze bir çöp gibiydi.

6. Rüzgârın esintisiyle öyle yumuşadı ki, sandım ki, Sevgililerin nefesleriyle geliyor.

8.2.1. Şiirin Analizi: Kur'an'ın Mecaz ve Kinaye Sanatlarına Etkisi

Buhturî'nin bu şiiri, doğa tasvirlerindeki ustalığı ve Kur'an'daki temalarla olan bağlantısı nedeniyle önemlidir. Şiirdeki mecaz ve kinayeler, Kur'an'ın edebî üslubunun izlerini taşır. İşte şiirin sistematik analizi:

8.2.2. Mecaz Sanatının Kullanımı

"أتَاكَ الربيع الطلق يختال ضاحكاً" (*Serbest ve gülen bahar sana geldi*): ifadesinde, baharın kişileştirilmesi (teşhis sanatı) yoluyla bir mecaz kullanılmıştır. Burada cansız bir varlık (bahar), insanlara özgü bir fiil olan "gülmek" ve "kibirlenerek yürümek" gibi fiillerle betimlenmektedir. Bu kullanım, Arap belagatında

⁷⁰ Buhturî, *ed-Divân*, 247.

teşhis sanatı (تشخيص) olarak adlandırılan mecaz türüne örnektir.⁷¹ Kur'ân-ı Kerîm'de de doğa olaylarının kişileştirilmesi yoluyla teşhis sanatına başvurulmuştur. Örneğin, "Yeryüzü sarsıldıkça sarsıldığında"⁷² ayeti, yeryüzünün şiddetli bir hareket ve canlı bir varlık gibi tasvir edilmesiyle bu sanatın bir örneğidir.

Zemahşerî, bu ayetin yeryüzünün sarsılmasını, abartılı ve canlı bir varlık gibi tasvir ettiğini belirtir; bu tasvirde **teşhis** ve **mecaz** sanatlarının kullanıldığını vurgular. Benzer şekilde İbn Âşûr da, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eserinde, ayetteki dilsel yapının doğanın canlıymış gibi betimlenmesiyle güçlü bir retorik etki oluşturduğunu ve bu anlatım tarzının Kur'ân'ın belagat özelliklerinden biri olduğunu ifade eder.⁷³

"يفتقها برد الندى فكأنه ييث حديثاً كان قبله مكنما" (Çiğ taneleri onları açtı, sanki bir sır fısıldıyor gibi): Bu dizede çiğ tanelerinin gülleri açması, bir sırrın açığa çıkmasıyla mecazi bir şekilde ilişkilendirilir. Bu, Kur'ân'daki "gizli olanın açığa çıkması" temasını hatırlatır. Örneğin, "Her nefîs kazandığına karşılık bir rehindir"⁷⁴ ayeti, gizli olanın açığa çıkacağına işaret eder.

8.2.3. Kinaye Sanatının Kullanımı

"أحل فأبدي للعيون بشاشة وكان قذى للعين اذ كان محرماً" (Çözüldü ve gözlere neşe sundu, oysa daha önce haramken göze bir çöp gibiydi): Bu dizede, "göze çöp gibi olmak" ifadesi, rahatsızlık ve sıkıntıyı kinayeli bir şekilde anlatmaktadır. Burada doğrudan rahatsızlıktan söz edilmemekte; bunun yerine, göze çöp kaçması gibi mecazî bir anlatım kullanılarak kinaye yapılmaktadır. Kinaye, bir kavramı doğrudan ifade etmeden, onun dolaylı bir imajla sezdirilmesi sanatıdır.⁷⁵ Benzer bir kullanım Kur'ân-ı Kerîm'de de görülmektedir. "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."⁷⁶

Bu ayette tehlikeye atmak ifadesi, doğrudan intihar veya ölüm riskine atılmayı kastetse de, klasik müfessirler burada genel olarak kötü sonuçlara yol açacak davranışlardan sakınmak anlamında bir kinaye bulunduğunu belirtmişlerdir. Özellikle Zemahşerî, bu ayeti açıklarken, "tehlikeye atmak" ifadesinin, doğrudan fiziksel ölümden çok, dolaylı yoldan zarar verecek her türlü davranışı kapsayan kinayeli bir anlatım olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷ İbn Kesîr, ayeti yorumlarken, "kendinizi tehlikeye atmayın" ifadesinin, haram fiillere yönelmek ya da gerekli sorumlulukları ihmal etmek suretiyle hem dünyevî hem de uhrevî zararlara yol açabilecek davranışları kapsadığını belirtir. Ona göre bu ifade, zahirde bir tavsiye gibi görünse de, **kinaye** yoluyla daha geniş ve derin bir anlam taşır; yani doğrudan söylenmeyen ama dolaylı biçimde anlaşılabilir bir uyarı biçimiyle muhataba yöneltilmiş bir nehiy (yasaklama) söz konusudur.⁷⁸

8.2.4. Kur'anî Temaların Yansımaları

a) *Doğanın Allah'ın Rahmeti Olarak Tasviri*: Şiirde baharın gelişi ve doğanın canlanması, Kur'ân-ı Kerîm'de doğanın Allah'ın rahmetinin bir tecellisi olarak tasvir edilmesiyle örtüşmektedir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın rahmet eserlerine bir bak: Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphesiz ki O, ölüleri de işte böyle diriltecektir. O her şeye kadirdir."⁷⁹ Bu ayette, doğanın yeniden canlanması, açıkça Allah'ın rahmetinin bir göstergesi olarak sunulmuştur.

Zemahşerî, bu ayeti açıklarken, "rahmet eserleri" ifadesiyle yağmurun yağması, bitkilerin yeşermesi

⁷¹ Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 231.

⁷² ez-Zilzâl 99/1.

⁷³ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984), 599.

⁷⁴ el-Müddessir 74/38.

⁷⁵ Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 275.

⁷⁶ el-Bakara 2/195.

⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 148.

⁷⁸ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 245.

⁷⁹ er-Rûm, 30/50.

ve yeryüzünün ölümden sonra dirilmesi gibi olayların Allah'ın kudret ve rahmetinin somut örnekleri olduğunu belirtmiştir.⁸⁰ İbn Kesîr de bu ayetin Allah'ın rahmetinin en büyük nişanesi olarak doğadaki dirilişi gösterdiğini ifade etmiştir.⁸¹ Dolayısıyla şiirdeki baharın gelişi motifi ile Kur'ân'da doğanın Allah'ın rahmeti olarak tasvir edilmesi arasında güçlü bir anlam paralelliği bulunmaktadır.

b) *Gizli Olanın Açığa Çıkması Teması*: Şiirde çiğ tanelerinin güllerin üzerinde belirmesi, yalnızca fiziksel bir tasvir olmaktan öteye geçer; bu imge, başlangıçta gizli olan hakikatin veya duygunun zamanla ortaya çıkmasını simgeler. Bu yönüyle beyitte, gizli anlamların tecellisi veya içsel hakikatin dış dünyaya yansımaları estetik bir şekilde işlenmektedir. Bu tema, Kur'ân-ı Kerîm'de özellikle "gizli sırların açığa çıkması", "kalplerde olanların bilinmesi" gibi anlatımlarla işlenmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Göğüslerde olanlar ortaya döküldüğünde..."⁸² Bu ayette, insanların iç dünyalarında gizledikleri şeylerin kıyamet gününde açığa çıkacağı ifade edilmektedir. Zemahşerî, bu ayeti açıklarken, burada kalplerde gizlenen niyetlerin ve duyguların ilahi bir müdahaleyle gün yüzüne çıkarılacağı anlamının bulunduğunu belirtmiştir.⁸³ İbn Âşûr da *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eserinde, bu ifadeyi "insanların gizli yönlerinin apaçık sergileneceği" şeklinde yorumlamıştır.⁸⁴

8.2.5. Kur'ân'ın Dil ve Üslup Özelliklerinin Etkisi

a) *Veciz İfadeler*: Şiirdeki kısa ve özlü anlatım tarzı, Kur'ân'ın veciz üslubunun bir yansımasıdır.

Örneğin, "أتاك الربيع الطلق" (Serbest bahar sana geldi) ifadesi, birkaç kelimeyle büyük bir manzara ve duyguyu canlandırmaktadır. Bu kullanım, Kur'ân-ı Kerîm'de de sıkça görülür. Örnek olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" *De ki: O Allah bir tekdir.*⁸⁵ Bu ayet, son derece kısa olmasına rağmen, Allah'ın birliği gibi büyük bir inanç esasını son derece veciz bir üslupla ifade etmektedir.

Zemahşerî, bu ayeti açıklarken, az kelimeyle çok mana taşıma (icaz) sanatının Kur'ân'da zirveye ulaştığını belirtir.⁸⁶ Dolayısıyla şiirdeki kısa ve etkili cümleler, Kur'ân'ın bu veciz anlatım tarzıyla paralellik göstermektedir.

b) *Tekrarlar ve Seciler*: Şiirdeki ritmik yapı ve uyumlu tekrarlar da Kur'ân-ı Kerîm'in edebî üslubunun etkisini yansıtır. Örneğin, "يفتقها برد الندى فكأنه ييث" (Çiğ taneleri onları açtı, sanki bir sır fisıldıyor gibi) ifadesindeki ritim ve ses uyumu, Kur'ân'daki secili ve ahenkli anlatımı hatırlatmaktadır. Kur'ân'da secili ve ritmik anlatıma şu ayet örnek verilebilir: "فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ" *Öyleyse Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?*⁸⁷ Bu ayet, hem anlam hem ses uyumu açısından seci örneğidir. Özellikle Rahmân Suresi boyunca bu ifade tekrar tekrar kullanılarak, hem anlam vurgusu hem de edebî estetik güçlendirilmiştir.

Suyûtî, *el-İtkân* adlı eserinde Kur'ân'ın bu secili yapılarını "Kur'ân'ın nazmındaki en güçlü belagat unsurlarından biri" olarak tanımlar.⁸⁸

Buhturî'nin bu şiiri, Kur'ân'ın mecaz ve kinaye sanatlarından derin bir şekilde etkilenmiştir. Şiirdeki doğa tasvirleri, Kur'an'ın doğayı Allah'ın rahmeti ve lütfu olarak betimlemesiyle örtüşür. Ayrıca, şiirdeki

⁸⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 554.

⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-azîm*.365.

⁸² el-Âdiyât 100/10

⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 632.

⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*.537.

⁸⁵ el-İhlâs 112/1.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 748.

⁸⁷ er-Rahmân 55/13.

⁸⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/132.

mecaz ve kinayeler, Kur'an'ın edebî üslubunun izlerini taşır. Bu tür bir analiz, hem Buhturî'nin şiir sanatını anlamak hem de Kur'an'ın Arap edebiyatı üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından büyük bir öneme sahiptir.

8.2.6. Edebiyat ve Dilbilim Alanına Katkı

Mecaz ve Kinayenin Modern Analizi: Buhturî'nin şiirindeki mecaz ve kinayeler, modern dilbilim ve edebiyat teorisi çalışmaları için zengin bir malzeme sunar. Özellikle, doğa tasvirlerindeki kişileştirme (teşhis) ve soyut kavramların somutlaştırılması (temsil), mecaz teorisi üzerine yapılan çalışmalara yeni bir perspektif kazandırabilir.

Kur'an'ın Edebiyat Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Bu şiir, Kur'ân'ın Arap şiiri üzerindeki etkisini somut bir şekilde gösterir. Bu tür çalışmalar, İslami edebiyatın kökenleri ve gelişimi üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlar. Özellikle, Kur'an'ın edebî üslubunun klasik şiire nasıl yansıdığını inceleyen çalışmalar için önemli bir örnek teşkil eder.

8.2.7. Dinler Tarihi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışmalarına Katkı

8.2.7.1. Dinî Metinlerin Edebî Analizi

Buhturî'nin şiiri, dinî metinlerin, özellikle Kur'ân'ın edebî etkilerini incelemek için önemli bir model sunmaktadır. Örneğin, Buhturî'nin şu ifadesi: "أتاك الربيع الطلق" (Serbest ve bahar sana geldi.) doğanın kişileştirilmesi (teşhis) sanatına güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu tür kişileştirme, Kur'ân-ı Kerîm'de de karşımıza çıkar. Örneğin: "وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ" ⁸⁹ Bu ayette, yeryüzü canlı bir varlık gibi hareket eden bir unsur olarak tasvir edilmektedir. Zemaşerî, bu ayetteki anlatımı teşhis ve mecaz sanatı kapsamında değerlendirerek, doğanın canlıymış gibi ifade edilmesinin edebî bir derinlik kazandırdığını vurgulamıştır.⁹⁰ Bu karşılaştırma, Kur'ân'daki anlatım tekniklerinin Arap şiiri üzerindeki etkisini ve dinî metinlerin edebî yansımalarını ortaya koymakta; böylece dinî metinler ile klasik edebiyat arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Bu durum, dinler tarihi çalışmalarında kutsal metinlerin kültürel ve edebî etkilerinin araştırılmasına da önemli bir katkı sağlamaktadır.

8.2.7.2. Mecaz ve Kinayenin Dinî ve Edebî Metinlerdeki Rolü

Buhturî'nin şiirinde kullanılan mecaz ve kinaye teknikleri, dinî metinlerdeki edebî sanatlarla paralellik göstermektedir. Örneğin: "وَكَانَ قَدَىٰ لِلْعَيْنِ إِذْ كَانَ مُحْرَمًا" (O haramken göze çöp gibiydi.)ifadesinde, rahatsızlık ve sıkıntı, doğrudan söylenmeyip kinaye yoluyla ifade edilmiştir. Benzer bir anlatım Kur'ân-ı Kerîm'de de mevcuttur. "وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ" (Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.)⁹¹ Bu ayet, doğrudan ölüm veya fiziksel zarar anlamında değil; kötü sonuçlara, ahlâkî çöküntüye veya dünyevî zararlara sebep olacak davranışlardan sakınmayı ifade eden kinayeli bir anlatımdır. Zemaşerî, bu ayeti yorumlarken, burada fizikî ölüm anlamından çok, manevî ve dünyevî tehlikelere karşı bir kinayenin bulunduğunu belirtmiştir.⁹² Bu örnekler, dinî ve edebî metinlerde mecaz ve kinayenin anlam derinliği oluşturmak için nasıl etkili bir şekilde kullanıldığını göstermekte; böylece dinler tarihi ve karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarına somut katkılar sağlamaktadır.

8.3. Buhturî'nin şiirinde Medih(Övgü) : البسيط (Bahr el-Basît)

⁸⁹ el-İnşikâk 84/3.

⁹⁰ Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 689.

⁹¹ el-Bakara 2/195.

⁹² Zemaşerî, *el-Keşşâf*, 148.

1	لَطَفْتَ رَأْيِكَ فِي وَصَلِي وَتَكَرَّمْتِي	.. إِنَّ الْكَرِيمَ عَلَى الْعُلْيَا يَحْتَالُ
2	لَوْلَا الْمَشَقَّةُ سَادَ النَّاسُ كُلَّهُمْ	... الْجُودُ يُفْقِرُ وَالْإِقْدَامُ فَتَالُ
3	وَأَمَّا يَبْلُغُ الْإِنْسَانُ طَاقَتَهُ	... مَا كَلُّ مَا شِيئَةٍ بِالرَّحْلِ شَمَالُ
4	إِنَّا لَفِي زَمَنِ تَرْكِ الْقَبِيحِ بِهِ	... مِنْ أَكْثَرِ النَّاسِ إِحْسَانًا وَإِجْمَالُ
5	ذَكَرَ الْفَتَى عُمُرَهُ الثَّانِي وَحَاجَتَهُ	... مَا فَاتَهُ وَفُضُولُ الْعَيْشِ أَشْعَالُ
1	وقال ايضا	... جَزَيْتُ عَلَى اثْتِسَامِ بِإِتْسَامِ
2	وَصِرْتُ أَشْكَ فِيمَنْ أُصْطَفِيهِ	... لِعِلْمِي أَنَّهُ بَعْضُ الْأَنَامِ
3	وَأَنْفُ مِنْ أَحِي لِأَيِّ وَأَتِي	... إِذَا مَا لَمْ أَجِدْهُ مِنَ الْكِرَامِ
4	أَرَى الْأَجْدَادَ تَغْلِبُهَا كَثِيرًا	... عَلَى الْأَوْلَادِ أَخْلَاقَ اللَّيَامِ
5	عَجِبْتُ لِمَنْ لَهُ فَدٌّ وَحَدُّ	... وَيَنْبُو نَبْوَةَ الْعَضْبِ الْكِهَامِ
6	وَمَنْ يَجِدِ الطَّرِيقَ إِلَى الْمَعَالِي	... ⁹³ فَلَا يَذُرُ الْمَطِيَّ بِلَا سَنَامِ

1. Bana olan bağlılığın ve lütfunla incelik gösterdin; şüphesiz ki cömert kişi, yüceliklere ulaşmak için çareler arar.

2. Eğer zorluk olmasaydı, herkes lider olurdu; cömertlik fakirleştirir, cesaret ise öldürür.
3. İnsan ancak gücünün yettiği yere ulaşır; her deve yük taşımaya uygun değildir.
4. Biz öyle bir zamandayız ki, çirkinliği terk etmek, çoğu insan için bir iyilik ve güzelliştir.
5. Gençliğin ikinci dönemi ve ihtiyaçları, onun kaçırdıkları ve hayatın fazlalıklarıdır.

1. İnsanların dostluğu samimiyetsiz olunca, ben de gülümsemeye gülümsemeye karşılık verdim.
2. Artık seçtiğim kişiden şüphe eder oldum, çünkü biliyorum ki o da bir insandır.
3. Eğer kardeşim değerli biri değilse, ondan uzak dururum.
4. Görüyorum ki, çoğu zaman dedelerin üstünlüğü, torunların ahlaksızlığına galip gelir.
5. Boyu posu yerinde olup da, keskin kılıç gibi sivrilmeyen kişiye şaşarım.
6. Yüceliklere giden yolu bulan kişi, bineğini semersiz bırakmaz.

8.3.1. İstiare

Şiirde geçen: "إِنَّ الْكَرِيمَ عَلَى الْعُلْيَا يَحْتَالُ" (Şüphesiz ki cömert kişi, yüceliklere ulaşmak için çareler arar.) ifadesinde, "yücelik" (العلياء) kavramı metaforik bir şekilde kullanılmıştır. Burada "yücelik", sadece fiziksel bir yükseklik değil, dünyevî başarı, manevî olgunluk ve uhrevî kurtuluş gibi daha derin kavramları da sembolize etmektedir. Bu tür kullanım, Arap edebiyatında "yükseklik" (علو) ve "yücelik" (علياء) kavramlarının manevî ve ahlâkî üstünlük anlamında mecaz/metafor olarak kullanılmasının bir örneğidir.⁹⁴

Kur'an-ı Kerim'de de "yükselme" ve "yücelik" temaları sıkça yer almakta ve insanın manevî kemale ulaşması teşvik edilmektedir. Örneğin Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

⁹³ Sâhib b. Abbâd, *Kitâbü'l-emsâli's-sâire min şî'ri'l-mütenebbî*, 65-66.

⁹⁴ Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 192.

"يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً" (Ey huzura ermiş nefis! Rabbine dön, sen O'ndan razı, O da senden razı olarak.)⁹⁵ Bu ayetlerde doğrudan "yükselme" kelimesi geçmese de, Zemahşerî bu ayeti açıklarken, burada anlatılan huzura erişmiş nefsin, Allah katında yüceltilmiş, yüksek makamlara ulaştırılmış bir nefis olduğunu ifade eder.⁹⁶ İbn Âşûr da *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsirinde, bu ifadelerin insanın manevî mertebelerde yükselmesi anlamında olduğunu açıkça belirtir.⁹⁷ Dolayısıyla, şiirdeki "yücelik" metaforu ile Kur'ân'daki "huzura ermiş nefis" teması arasında doğrudan bir anlam paralelliği bulunmaktadır.

Şiirde yücelik için çaba gösteren insan tasviri, Kur'ân'da manevî yükseliş için Allah'a razı olmuş bir ruhun tasviriyle örtüşmektedir. Bu da klasik Arap edebiyatında Kur'ânî temaların nasıl edebî şekilde işlendiğini göstermektedir.

8.3.2. Teşbih

Şiirde geçen: "لَوْلَا الْمَشَقَّةُ سَادَ النَّاسَ كُلُّهُمْ" (Eğer zorluk olmasaydı, herkes lider olurdu.) ifadesinde "zorluk" (المشقة) kelimesi, doğrudan fiziki bir meşakkat anlamında kullanılmamış; bunun yerine, hayatın zorlukları, engelleri ve çabayı temsil eden soyut bir kavram olarak mecazî şekilde kullanılmıştır. Yani "zorluk", sadece fiziki yorgunluk değil; insanın karakterini şekillendiren, kişiliğini olgunlaştıran, onu liderliğe veya üstünlüğe hazırlayan bir mecaz olarak işlev görmektedir. Bu kullanımda teşbih-i belîğ vardır; zorluk ile liderlik arasında doğrudan ve aracısız bir bağ kurulmuş, "zorluk" kişinin yükselmesini sağlayan esas unsur gibi sunulmuştur.⁹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de de, insanın olgunlaşması ve kemale ulaşması sürecinde zorlukların bir sınama ve olgunlaştırıcı unsur olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Örneğin Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالتَّمَرَاتِ وَبَشِيرٍ الصَّابِرِينَ" *Andolsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele.*"⁹⁹

Bu ayette de "korku, açlık, mal ve can eksikliği" gibi zorluklar, insanın sabrını, imanını ve manevî yetkinliğini ortaya çıkarmak için bir imtihan vesilesi olarak gösterilmiştir. İbn Kesîr, bu ayeti açıklarken, burada zorlukların, insanı ruhen olgunlaştıran ve Allah'a daha samimi bir şekilde yönelmesini sağlayan bir süreç olduğunu ifade eder.¹⁰⁰ Benzer şekilde Zemahşerî, bu tür zorlukların insana verilen ilahî eğitim sürecinin bir parçası olduğunu ve sabırla aşılması gerektiğini vurgular.¹⁰¹ Dolayısıyla, şiirdeki zorluk mecazı, Kur'ân'daki imtihan, sabır ve gelişim temalarıyla doğrudan örtüşmektedir. Şiir, bu Kur'ânî kavramları edebî ve sanatkârane bir dille yansıtmaktadır.

Kur'ân'ın Etkisi: Kur'an, zorlukların insanı geliştirdiğini ve sabrın önemini vurgular. Bu şiirdeki mecaz, bu temayı edebî bir şekilde yansıtır.

8.3.3. Kinaye

Örnek: "الْجُودُ يُفْقَرُ وَالْإِفْدَامُ قَتَالُ" (Cömertlik fakirleştirir, cesaret ise öldürür.)

Burada "cömertlik" ve "cesaret" kinayeli bir şekilde kullanılmıştır. Cömertlik, maddî olarak fakirleştirirse de manevî olarak zenginleştirir. Cesaret ise riskleri göze almayı ifade eder. Bu, Kur'an'da

⁹⁵ el-Fecr 89/27-28.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 790.

⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 623.

⁹⁸ Cürcânî, *Esrâru'l-belâga*, 211.

⁹⁹ el-Bakara 2/155.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ân'il-azîm*, 195.

¹⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 221.

sıkça vurgulanan "infak" ve "cihat" temalarıyla örtüşür. Örneğin, "Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir tohum gibidir."¹⁰² Ayeti, cömertliğin manevî karşılığını vurgular.

Kur'ân'ın Etkisi: Kur'an, cömertliği ve cesareti övgüyle anar. Bu şiirdeki kinaye, bu temaları edebî bir şekilde işler.

8.4. Buhturî'nin şiirinde Cömertlik Bahr: الطويل (Bahr el-Tavîl)

1	فَأُقْسِمُ لَوْلَا جُودُكَ كَيْفَ لَمْ يَكُنْ	نَوَالٌ وَلَا دِكْرٌ مِنَ الْجُودِ يُعَلِّمُ
2	وَمَا الْبَدْلُ بِالشَّيْءِ الَّذِي يَسْتَطِيعُهُ	مِنَ الْقَوْمِ إِلَّا الْأَرْوَغَ الْمَتَهَجِّمُ
3	وَيُحْجِمُ أَحْيَانًا عَنِ الْجُودِ بَعْضُ مَنْ	تَرَاهُ عَلَى مَكْرُوهَةِ السَّيْفِ يُقَدِّمُ
4	إِلَيْكَ الْقَوَائِي نَارِعَاتٍ قَوَاصِدًا	يُسَيِّرُ صَاحِي وَشَيْهًا وَيُنَمِّنُ
5	وَمُشْرِقَةً فِي التَّظْمِ غَرًّا يَزِيدُهَا	بِهَاءٍ وَحُسْنًا أَهَّا لَكَ تُنْظِمُ
6	ضَوَامِنُ لِلْحُجَجَاتِ إِمَّا شَوَافِعًا	مُشَفَّعَةً أَوْ حَاكِمَاتٍ تُحْكِمُ

1. Yemin ederim ki, eğer senin cömert elin olmasaydı, Ne bir ihsan olurdu ne de cömertlikten bahsedilirdi.
2. Cömertlik, insanların yapabildiği bir şey değildir, Ancak yiğit ve cesur olanlar yapabilir.
3. Bazen cömertlikten çekinenler vardır, Oysa kılıçla savaşmaktan çekinmezler.
4. Sana doğru yönelen şiirler gelir, Nazıkçe süslenmiş ve işlenmiş olarak.
5. Ve şiirler, senin için düzenlendiğinde, Parlaklık ve güzellik kazanır.
6. Onlar, delillerin destekçisidir, Bazen şefaatçi, bazen hükmedici olurlar.

Buhturî'nin bu şiiri, **mecaz** ve **kinaye** sanatlarının kullanımı açısından oldukça çoktur. Ayrıca, Kur'an'ın edebî üslubundan derin bir şekilde etkilenmiştir. İşte şiirin sistematik analizi:

8.4.1. Teşbih ve İstiare

"جُودُكَ كَيْفَ" (Senin cömert elin):Bu ifade, mecazî bir anlatım kullanarak, övülen kişinin cömertliğini vurgular. Bu, Kur'an'daki "Allah'ın rahmeti" temasını hatırlatır. Örneğin, "O, her an yaratma halindedir..."¹⁰³ Ayeti, Allah'ın sürekli cömertliğini vurgular.

"القَوَائِي نَارِعَاتٍ قَوَاصِدًا" (Şiirler sana doğru yönelir):Bu ifade, şiirlerin övülen kişiye doğru yönelmesini mecazî bir şekilde anlatır. Bu, Kur'an'daki "duaların Allah'a yönelmesi" temasıyla örtüşür. Örneğin, "Kullarım sana beni sorduğunda, şüphesiz ki ben yakınımdır..."¹⁰⁴ Ayeti, duaların Allah'a yöneldiğini vurgular.

8.4.2. Kinaye (Dolaylı Anlatım)

"وَمَا الْبَدْلُ بِالشَّيْءِ الَّذِي يَسْتَطِيعُهُ" (Cömertlik, herkesin yapabileceği bir şey değildir): Bu ifade, cömertliğin

¹⁰² el-Bakara 2/261.

¹⁰³ er-Rahmân 55/29.

¹⁰⁴ el-Bakara 2/186.

herkese nasip olmadığını kinayeli bir şekilde anlatır. Bu, Kur'an'daki "Allah'ın lütfu" temasını hatırlatır. Örneğin, "Allah, rızkı dilediğine bol verir, dilediğine de kısar..."¹⁰⁵ Ayeti, Allah'ın lütfunun herkese eşit olmadığını vurgular.

"ضَوَامِرٌ لِلْحَاجَاتِ" (Delillerin destekçisidir): Bu ifade, şairlerin delilleri desteklediğini kinayeli bir şekilde anlatır. Bu, Kur'an'daki "Allah'ın ayetleri" temasıyla örtüşür. Örneğin, "Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında..."¹⁰⁶ Ayeti, Allah'ın ayetlerinin delil olduğunu vurgular.

Sonuç

Buhturî'nin şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'in mecaz ve kinâye sanatlarına olan etkisini hem klasik Arap belâgatı hem de modern söylem çözümleme yöntemleri ışığında inceleyerek, şiirsel estetiğin kutsal metinle kurduğu çok katmanlı ilişkiyi ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, yalnızca yüzeysel benzerliklere değil, aynı zamanda Kur'an'ın anlam derinliği ile Buhturî'nin şiir dili arasında kurulan bilinçli bir etkileşime işaret etmektedir.

Şairin doğa betimlemelerinde kullandığı Özellikle doğa tasvirlerinde karşımıza çıkan "çiçeklerin tebessümü" (بسمات الزهور) gibi ifadeler, Rûm Sûresi'nin 50. ayetinde geçen "Allah'ın rahmet eserlerine bak" ifadesiyle birebir örtüşmektedir. Bu durum, şairin Kur'an'daki canlandırma (teşhis) sanatını şiirlerine nasıl aktardığını açıkça göstermektedir. Bu, Kur'an'ın sadece bir kaynak metin değil, aynı zamanda estetik bir model olarak da şiirsel üretimi etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla çalışmanın temel katkısı, kutsal metinlerin poetik söylem üzerindeki etkisinin tematik değil, biçimsel ve yapısal düzeyde de sürdüğünü ortaya koymasıdır.

Ayrıca, çalışmada kullanılan göstergebilimsel çözümlenmeler, Kur'an'daki ikili kavram yapılarının (ör. hayat-ölüm, rahmet-kıtlık) Buhturî'nin şiirinde yalnızca alıntı düzeyinde değil, şiirsel söylemin bütününe yayılan stratejik tercihler olarak yer aldığını göstermiştir. Bu tespit, klasik edebiyat ile dinî metinler arasındaki ilişkinin retorik ve semantik düzeyde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ikinci önemli katkısı ise metodolojik düzeydedir. Bu çalışmada klasik belâgat teorileri (mecâz, kinâye, teşbih) ile modern söylem analiz tekniklerinin birlikte kullanılması, hem metnin tarihi bağlamına saygı gösteren hem de günümüz dilbilimsel yaklaşımlarına entegre olan melez bir analiz modeli ortaya koymuştur. Bu yönüyle çalışma, yalnızca bir şairi değil, aynı zamanda disiplinlerarası yöntemin verimliliğini de örneklemektedir.

Bununla birlikte, çalışmanın sınırlılıkları da dikkate alınmalıdır. İnceleme yalnızca el-Buhturî örneğiyle sınırlı kalmış ve diğer Abbâsî şairleri bu bağlamda değerlendirilmemiştir. Gelecek araştırmalarda, aynı yöntemin Ebû Temmâm, Mütenebbî ve Bedruddîn el-Hamvî gibi diğer şairler üzerinde uygulanması, Kur'an-şair etkileşimini daha geniş bir tarihsel ve poetik düzlemde anlamaya imkân sağlayacaktır. Ayrıca, teşbih ve istiâre gibi belâgatın diğer ana kavramlarının da benzer şekilde ele alınması, İslâmî estetik düşüncenin bütüncül biçimde yeniden inşasına katkı sağlayacaktır.

Bu araştırma, Kur'an'ın Arap şiirine etkisinin sadece ahlâkî ve tematik düzeyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda dilsel, yapısal ve estetik bir dönüşüm biçiminde şiir geleneğini beslediğini göstermektedir. Buhturî özelinde yapılan bu tahlil, dinî metinlerin şiir dili üzerindeki dönüştürücü rolünü, hem klasik hem çağdaş teorilerle yorumlayarak, edebiyat ve din ilişkisini yeniden düşünmeye davet etmektedir.

¹⁰⁵ en-Nahl 16/71.

¹⁰⁶ el-Bakara 2/164.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Review: Single anonymized- Two Internal and Double anonymized- Two External Double-blind Peer review. It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilahiyatdergi@sinop.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sinopid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

no external funding to support this research.

Copyright: Authors publishing with the journal retain the copyright.

Kaynakça

- Abbâs, Ahmed et-Tayyib Hucelî. *el-İtticâhu't-Tecdîdî ve Eseruhû fî Nehdeti's-Şi'r fî'l-Asri'l-Abbâsî el-Evvel*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Beytâr, Emîne. *Târihu'l-Asri'l-Abbâsî*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1999.
- Brockelmann, Carl. *History of the Islamic Peoples*. Çev. Joel Carmichael ve Moshe Perlmann. New York: G.P. Putnam's Sons, 1947.
- Buhturî. *Divânu'l-Buhturî*. thk. Hasan Kâmil eş-Sayrafî. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif bi-Mısr, ts.
- Dayf, Şevkî. *Târihu'l-Edebi'l-Arabî: el-'Asru'l-Abbâsî el-Evvel*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1966.
- Desûkî, Hibet Raşad ed-. *Mezâhiru't-Tecdîd fî'l-Asri'l-Abbâsî el-Evvel*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1998.
- Ebû Hilâl el-Askerî. *Kitâbu's-Sinâateyn: el-Kitâbe ve's-Şi'r*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. Kahire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1952.
- Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Ernest Renan, *De la part des peuples sémitiques dans l'histoire de la civilisation*, Paris: Michel Lévy Frères, 1862.
- Ernest Renan, *Histoire Générale et Système Comparé des Langues Sémitiques*, Paris: Imprimerie Nationale, 1855.
- Ferâhî, el-İmâm. *Müfredâtü'l-Kur'an*. Thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 1988.
- George Sarton, *Introduction to the History of Science*, vol. 1, Baltimore: Carnegie Institution, 1927.
- George Sarton, "The Incubation of Western Culture in the Middle East," *The Legacy of Islam*, ed. J. Schacht & C. E. Bosworth, Oxford: Oxford University Press, 1974.
- Hammâd er-Râviye. *Eş'âru'l-Arab*. Thk. Abdülazîz el-Meymenî. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1956.
- Hifâcî, Muhammed. *el-Hayâtü'l-Edebiyye fî'l-Asri'l-Abbâsî*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1974.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Hâleveyh. *Şerhu Müşkili'l-Kur'an*. Thk. Abdülmecîd eş-Şerîf. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-A'yân*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sadır, 1972.
- Hamelavî, Merve. *Binâyetü'l-Kasîdeti'l-Abbâsiyye inde's-Şu'arâi'l-Mevâlî*: Beşşâr b. Bürd ve Ebû Nuvâs. Humeydî, Nâsır. *eş-Şi'r fî Kitâbi'l-Evrâk li's-Sûlî: Dirâse Tahlîliyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Hüseyin, Tâhâ. *Taklîd ve Tecdîd*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1966.
- Hûrânî, Yâsir Abdülkerîm. *eş-Şi'r ve't-Tekessüb*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2003.
- Maarrî, Ebu'l-Ala. *Risâletü'l-Gufrân*. Thk. A. F. Mehren. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1950.
- Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Ömer, Yâsmin Muhammed Mahmûd. *Hasâisu's-Şi'r fî'l-asri'l-Abbâsî*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Râfîî, Mustafa Sâdık. *İ'câzu'l-Kur'an ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Renan, Ernest. *Histoire Générale et Système Comparé des Langues Sémitiques*. Paris: Imprimerie Impériale, 1855.
- Suyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Sarton, George. *Introduction to the History of Science*. Baltimore: Williams & Wilkins, 1927.
- Vezâretü't-Terbiye ve't-Ta'lim. *el-Edebü'l-Arabî*. Amman: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Zemahşerî, Mahmud. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.